

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ТРЕТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

(Жалба № 18269/18)

РЕШЕНИЕ

Член 4 • Отхвърляне от националните съдилища на иск за обезщетение от пострадала от трафик на хора срещу нейния трафикант за пропуснати ползи от принудителна проституция • Член 4 е приложим, тъй като и трите елемента на международното определение за трафик на хора — „действие“, „средство“ и „цел, свързана с експлоатация“ — са налице при конкретните обстоятелства • Елементът „средство“ е налице, въпреки липсата на насилие или заплахи за насилие, които да накарат жалбоподателката да бъде сексуално експлоатирана • Съвременният трафик на хора понякога се осъществява чрез по-рафинирани тактики (измама, психологически натиск, злоупотреба с уязвимост), които не могат да се разглеждат изолирано

Член 4 • Позитивно задължение да се даде възможност на жертвите на трафик да претендират обезщетение от трафиканта си за пропуснати ползи • Член 4 се тълкува предвид неговия предмет и цел, по начин, който прави гаранциите му практични и ефективни и в съответствие с международните стандарти • Защита на жертвите на трафик, включваща тяхното възстановяване и реинтеграция в обществото • Възможността жертвите на трафик да търсят обезщетение за пропуснати ползи представлява съществена част от отговора на държавата срещу трафика, изискван по силата на член 4 • Правата на човека трябва да бъдат основен критерий при разработването и прилагането на политиките в областта на проституцията и трафика • Отхвърляне на иска за обезщетение от националните съдилища без достатъчно основания • Разпоредба от Наказателния кодекс относно криминализирането на доходите от проституция, основана на остарели социални нагласи и политически съображения от тоталитарния комунистически режим и несъвместима с конституционната рамка, основана на принципите на правовата държава и правата на човека • Конституционният съд обявява разпоредбата за противоконституционна • Искът на пострадалата не е свързана с доброволно предлагане на сексуални услуги, а с експлоатация с цел принуждаване към проституция • Единствено позоваване на „неморалния“ характер на доходите на пострадалата не е достатъчно основание за отхвърляне на иска • Доводи във връзка с обществен интерес за отхвърляне на иска на жалбоподателката се сблъскват с противодействащата и наложителна обществен интерес срещу трафика на хора и защитата на жертвите му • Не е постигнат справедлив баланс между правата на пострадалата по член 4 и интересите на обществото, независимо от свободата на преценка на държавата

Член 41 • Справедливо обезщетение • Присъждане на обезщетение за неимуществени вреди • Недостатъчна причинно-следствена връзка между нарушението и твърдените имуществени вреди • Възобновяване на вътрешното производство и повторно разглеждане на спора, представляващо подходящо по принцип средство за поправяне на имуществените последици от нарушението

СТРАСБУРГ

28 ноември 2023 г.

Това решение ще стане окончателно при условията, посочени в член 44 § 2 от Конвенцията. Могат да бъдат извършени редакционни поправки.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	1
ФАКТИТЕ	2
I. ПЕРИОДЪТ, ПРЕЗ КОЙТО ЖАЛБОПОДАТЕЛКАТА Е ПРЕДОСТАВЯЛА СЕКСУАЛНИ УСЛУГИ	2
II. НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО СРЕЩУ Х.....	4
A. Досъдебно производство.....	4
B. Първо разглеждане на делото и първо обжалване	5
B. Повторно разглеждане на делото и второ обжалване	6
ПРИЛОЖИМА ПРАВНА РАМКА	10
I. БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	10
A. Престъплението трафик на хора	10
B. Престъплението склоняване към проституция.....	11
B. Престъплението получаване на нетрудови доходи по забранен или неморален начин	12
1. Текст на чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс от 1968 г.	12
2. Съдебна практика по чл. 329, ал. 1 във връзка с проституцията	12
3. Правителството планира чл. 329, ал. 1 да бъде отменен	14
4. Атакуване на чл. 329, ал. 1 пред Конституционния съд	14
Г. Отнемане в полза на държавата на придобитото чрез престъплението при постановяване на присъда.....	16
Д. Искове за неправомерно увреждане във връзка с приходи от незаконна дейност.....	17
1. В гражданското производство	17
2. В наказателното производство	18
E. Договори, нарушаващи добрите нрави.....	18
Ж. Обезщетение от държавата за жертвите на престъпления	19
З. Относими наказателнопроцесуални правила.....	19
1. Роля на пострадалия в досъдебното производство.....	19
2. Ролята на частния обвинител в съдебната фаза на производството	20
3. Роля на гражданския ищец в съдебната фаза на производството	20
И. Възобновяване на наказателно производство въз основа на решение, с което Съдът установява нарушение на Конвенцията	21
II. МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ АКТОВЕ	21
A. Организация на обединените нации	21
1. Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца („Протокол от Палермо“).21	
2. Примерен закон за борба с трафика на хора	22
3. Относими резолюции и препоръки	22
4. Ръководство по законодателство във връзка с Протокола от Палермо	

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

5. Основни принципи по отношение на правото на ефективни средства за защита на жертвите на трафик на хора	24
Б. Съвет на Европа	24
1. Конвенция за борба с трафика на хора	24
2. Препоръка № R (2000) 11	25
3. Препоръка 1545 (2002 г.)	25
4. Резолюция 1983 (2014 г.)	26
В. Асоциация на страните от Югоизточна Азия	26
III. ЕЛЕМЕНТИ НА СРАВНИТЕЛНОТО ПРАВО	27
А. Искове за обезщетение, заведени от жертви на трафик на хора срещу техните трафиканти във връзка с пропуснати ползи или неизплатени възнаграждения	27
1. Държави — членки на Съвета на Европа	27
2. Съединени американски щати	32
а) Федерално право	32
б) Щатско право	34
3. Канада	34
Б. Действителност и изпълнение на договорите за извършване на сексуални услуги	35
ОТНОСИМИ МЕЖДУНАРОДНИ ДОКЛАДИ	36
ПРАВОТО	36
I. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 4 ОТ КОНВЕНЦИЯТА	36
А. Допустимост	37
1. Становищата на страните	37
а) Правителството	37
б) Жалбоподателката	38
2. Преценката на Съда	38
а) Съвместимост <i>ratione materiae</i>	38
б) Изчерпване на вътрешноправните средства за защита	39
в) Заключение по допустимостта на жалбата	40
Б. По същество	40
1. Становища на страните и на третата страна	40
а) Жалбоподателката	40
б) Правителството	41
в) Третата страна, GRETA	42
2. Преценката на Съда	42
а) Жертва ли е жалбоподателката на трафик на хора по смисъла на член 4 от Конвенцията?	42
б) Съществува ли позитивно задължение по член 4 от Конвенцията да се даде възможност на жертвите на трафик на хора да претендират обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи?	46

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

(i) Общи принципи, от които се ръководи тълкувателният подход на Съда	47
(ii) Тълкуване, произтичащо от предмета и целта на член 4	49
(iii) Намира ли това тълкуване опора в съответните международни инструменти?	51
(iv) Намира ли това тълкуване подкрепа в общия подход или в развиващия се консенсус между договарящите страни?	52
(v) Заключение	53
в) В нарушение на това позитивно задължение ли е отхвърлянето на иска на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди срещу X?	53
(i) Общи принципи относно задължението на държавите да спазват позитивните задължения	54
(ii) Прилагане на тези принципи	54
II. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА	58
A. Имуществени вреди	58
1. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея	58
2. Преценката на Съда	59
Б. Неимуществени вреди	59
3. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея	59
2. Преценката на Съда	60
В. Разходи и разноси	60
1. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея	60
2. Преценката на Съда	60

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

По делото Крачунова срещу България,

Европейският съд по правата на човека (Трето отделение), заседаващ като Камара, състояща се от:

Пере Пастор Виланова (Pere Pastor Vilanova), *председател*,

Йолиен Шукинг (Jolien Schukking),

Йонко Грозев,

Дариан Павли (Darian Pavli),

Йоанис Ктистакис (Ioannis Ktistakis),

Андреас Зюнд (Andreas Zünd),

Одни Мьол Арнардотир (Oddný Mjöll Arnardóttir), *съди*,

и Олга Чернишова, *заместник-секретар на секцията*

Като взе предвид:

жалбата (№ 18269/18) срещу Република България, подадена до Съда на основание член 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи („Конвенцията“) от българската гражданка г-жа Даниела Данаилова Крачунова („жалбоподателката“) на 11 април 2018 г.;

решението жалбата да бъде комуникирана на българското правителство („правителството“);

становищата, представени от правителството, и становищата в отговор, представени от жалбоподателката, както и допълнителните становища на страните; и

становището на Експертната група на Съвета на Европа за борба с трафика на хора (GRETA), която беше поканена да встъпи в делото от заместник-председателя на Четвърто отделение, на което делото беше разпределено в съответния момент,

след разисквания в закрити заседания на 3 и 31 октомври 2023 г.,

Постанови следното решение, прието на последно посочената дата:

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Делото засяга основно два въпроса: а) установява ли член 4 от Конвенцията позитивно задължение, което да позволи на жертвите на трафик на хора да търсят обезщетение за пропуснати ползи от трафикантите си, и б) дали и при какви обстоятелства може да се избегне такова позитивно задължение по отношение на приходите, получени от жертвата чрез проституция и отнети от трафиканта.

ФАКТИТЕ

2. Жалбоподателката е родена през 1985 г. и живее в село Кошава. Тя е представлявана от г-жа Н. Добрева, адвокат, практикуващ в София.

3. Правителството е представлявано от правителствените агенти г-жа И. Недялкова и г-жа С. Собаджиева от Министерство на правосъдието.

I. ПЕРИОДЪТ, ПРЕЗ КОЙТО ЖАЛБОПОДАТЕЛКАТА Е ПРЕДОСТАВЯЛА СЕКСУАЛНИ УСЛУГИ

4. До м. април 2012 г. жалбоподателката живее в село с население малко под 400 души, разположено в Северозападна България, заедно с родителите си и по-голямата си сестра. След като завършва средно образование, тя работи за кратко като шивачка. Изглежда, че отношенията ѝ с родителите ѝ са били обтегнати.

5. През м. април 2012 г., когато жалбоподателката е на двадесет и шест години, нейн познат я свързва с X, тридесет и една годишен мъж от Новачене — село на около 70 км североизточно от София — чието основно занимание по това време е да кара проститутки до и от работните им места. Според характеристика от 5 март 2013 г., съставена от полицейски служител в Новачене по време на последвалото наказателно производство срещу X, той е бил свързан със сутеньори. Според информацията, получена също по време на това наказателно производство, през 2003 г. X: а) е сключил споразумение с прокуратурата във връзка с обвинение в квалифициран състав на кражба (за която се твърди, че е извършена през 1998 г.); б) е бил арестуван във връзка с квалифициран състав на кражба през декември 2011 г, в) е платил социалноосигурителни вноски за два месеца през 2006 г. и за четири месеца през 2008 г., г) през 2012-2015 г. не е декларирал никакви доходи пред данъчните органи, д) към 2016 г. е притежавал три автомобила (Ауди А6, Фолксваген Голф и Рено Меган Сценик) и е) през април 2016 г. е закупил едноетажна къща в Новачене.

6. След скандал с родителите си жалбоподателката се среща с X и се съгласява да отиде да живее в неговата къща, която той обитава с неговата фактическа съпруга и четири деца. Според последвалите заключения на българските съдилища (вж. параграфи 20 и 27—28 по-долу) жалбоподателката е изявила инициатива и е предложила да се премести. След няколко дни X разказва на жалбоподателката колко пари може да се спечелят чрез извършване на сексуални услуги на околновръстното шосе на София и предлага да я кара всеки ден дотам и обратно и да я остави да живее в дома му безплатно. Според последващите показания на жалбоподателката пред полицията (вж. параграф 11 по-долу) тя се съгласява, „защото се нуждаела от пари и

била любопитна дали ще може да печели толкова, колкото другите момичета“. Х ѝ купува дрехи, подходящи за извършване на сексуални услуги, инструктира я за обичайните цени за различни видове полови актове, и за това как трябва да взаимодейства с клиентите, и ѝ казва, че ще я защити в случай на проблеми с клиенти или с полицията. Изглежда, че за кратък период жалбоподателката и Х са имали интимни отношения; жалбоподателката дава показания по време на повторното разглеждане на делото срещу Х, в които посочва, че са имали такива отношения (вж. параграф 23 по-долу).

7. Към м. май 2012 г. жалбоподателката работи всеки ден на околновръстния път на София. Х я кара там всеки ден около 15:00 ч. (като се крие наблизко и я предупреждава за приближаващи полицейски коли), а след това я връща в дома си около 21:00 ч., или след полунощ (около 1:30 ч.) — в зависимост от метеорологичните условия. Полицейските служители, които патрулират в района, арестуват жалбоподателката пет пъти за кратко — на 15, 29 и 30 май и на 16 и 19 юни 2012 г.

8. Към м. юли 2012 г. жалбоподателката иска да спре, но според първоначалните ѝ показания пред полицията (вж. параграф 11 по-долу) се страхувала от реакцията на Х. Не е ясно дали той някога я е заплашвал. В този първоначален разпит в полицията тя споделя, че той не го е правил, но при повторното разглеждане на делото на Х (вж. параграф 23 по-долу) тя заявява — в отговор на директен въпрос дали някога е била подложена на насилие или заплахи — че той я е заплашвал, че ще отиде в селото ѝ и ще я върне обратно, както и че я е биел. По-късно през м. юли 2012 г. тя бяга с клиент, първо в Пловдив, а след това в Бургас, и в края на август 2012 г. се връща селото си. Тя разказва на семейството си, че работи като продавачка в магазин за дрехи; те очевидно не прозират действителната ситуация.

9. Два или три дни по-късно Х, очевидно информиран за местонахождението на жалбоподателката от техен общ познат (вж. параграф 5 по-горе), пристига и въпреки нейните протести я убеждава да се върне с него в дома му. След това той я убеждава да възобнови извършването на сексуални услуги, вместо да се върне в дома на родителите си — очевидно с аргумента, че нито той, нито съпругата му имат други източници на доходи, освен социалните помощи, които съпругата му получава от социалните служби за децата. Според първоначалните показания на жалбоподателката пред полицията (вж. параграф 11 по-долу), по това време Х отнема личната ѝ карта, като ѝ казва, че прави това, за да не избяга отново от него. Въпреки това тя заявява също така, че той не я е принуждавал или насилвал да се занимава с извършване на сексуални услуги, а просто ѝ е предложил възможността да го направи и че тя е нямала избор по въпроса.

10. От този момент нататък до 13 февруари 2013 г. жалбоподателката възобновява ежедневните си смени на околновръстния

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

път на София. Патрулиращите в района полицейски служители я арестуват седем пъти за кратко — на 3 и 12 август, 23 и 27 септември, 19 октомври, 14 ноември 2012 г. и 11 февруари 2013 г. Според нея през цялото това време Х ѝ отнемал всичките доходи, но ѝ купувал вещите, от които се нуждаела, и ѝ давал джобни пари. Тя не му е казвала, че иска да спре, защото се страхувала от него. Вечерта на 13 февруари 2013 г., когато отново работи на околоръстния път на София, тя отново бяга (с шофьор на камион). На следващата сутрин тя се обажда на Х и му заявява, че вече не желае да се занимава с извършване на сексуални услуги. Той я заплашва, че ще разкрие истинската ѝ професия пред хората в селото, и тя се съгласява да се върне при него, опасявайки се по-специално, че родителите ѝ ще научат, че се занимава с извършване на сексуални услуги.

11. Около 15:00 ч. на 15 февруари 2013 г. Х закарва жалбоподателката на околоръстния път на София. Двадесет минути по-късно двама цивилни полицаи минават покрай нея с необозначен полицейски автомобил и се приближават. Според докладна записка, която един от полицаите съставя същия ден, и показанията на полицаите в последвалото разследване срещу Х, жалбоподателката им казва, че Х я държал против волята ѝ и е задържал личната ѝ карта, както и че не желае повече да се занимава с извършване на сексуални услуги и се нуждае от помощ. Служителите откарват жалбоподателката в полицейския участък, където тя е разпитана. Около час по-късно Х — след като е бил призован от полицията — се е явява в участъка, носейки със себе си личната карта на жалбоподателката, която очевидно рутинно носел в себе си (жалбоподателката дава показания в този смисъл в отговор на директен въпрос по време на повторния процес срещу Х — вж. параграф 23 по-долу). Той обяснява, че жалбоподателката му е дала картата, за да не бъде открадната от клиенти.

12. На същия ден, 15 февруари 2013 г., полицията отвежда жалбоподателката в кризисен център в София, управляван от фондация. По-късно тя е преместена в кризисен център в Бургас. През юни 2013 г. тя е приета за лечение в психиатрична болница; освободена е по молба на родителите ѝ, които я отвеждат в дома си.

II. НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО СРЕЩУ Х

A. Досъдебно производство

13. На 15 февруари 2013 г. полицията образува наказателно производство във връзка с Х.

14. Четири дни по-късно, на 19 февруари 2013 г., разследващият полицай разпитва жалбоподателката пред съдия. Жалбоподателката няма адвокат. Тя заявява, наред с другото, че Х [я] е „защитавал от

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

полицията и клиентите, в случай че някои от последните са пияни или дрогирани“, и по тази причина е задържал личната ѝ карта, но това я изнервяло, защото не е можела да си тръгне, ако поиска. Х не ѝ бил крещял, нито я принуждавал, защото знаел, че ако го направи, тя ще избяга. Той обаче я удрял понякога: например веднъж двамата излезли заедно със съпругата на Х и жалбоподателката се оплакала от бара, в който били, и попитала дали вместо това не могат да отидат на дискотека; Х я ударил два пъти, след като всички се прибрали вкъщи. Жалбоподателката освен това заявява, че се страхува от Х, който ѝ се обадил след 15 февруари 2013 г., за да ѝ каже, че ще отиде да я вземе отново, и че тя не желае да говори с него или да продължи да работи за него.

15. През м. март 2013 г. Х е привлечен по обвинение за трафик на хора по чл. 159а ал. 1 от Наказателния кодекс, и за подбуждане на жалбоподателката да проституира с цел печалба по чл. 155 ал. 1 и 3 от същия кодекс (вж. параграфи 34 и 38 по-долу).

16. През м. април 2013 г. разследващият полицай отправя предложение до Софийската районна прокуратура да повдигне обвинение на Х по тези факти и през май 2013 г. тази прокуратура го прави. Отбелязано е, че няма основания да се иска прилагането на чл. 53 от Наказателния кодекс, който предвижда при определени условия отнемане в полза на държавата на придобитото чрез престъпление (вж. параграф 52 по-долу).

17. В хода на досъдебното производство жалбоподателката няма адвокат и не участва в никакви процесуални действия, освен в разпитите ѝ (вж. параграфи 11 и 14 по-горе). Протоколът от първия ѝ разпит завършва с декларация на жалбоподателката, че е запозната с правата ѝ на пострадало лице (вж. параграф 60 по-долу) и че не желае да ѝ бъдат предявявани материали по разследването.

В. Първо разглеждане на делото и първо обжалване

18. В началото на процеса срещу Х в Софийския районен съд жалбоподателката подава молба да бъде конституирана като частен обвинител (вж. параграф 62 по-долу) и граждански ищец. Нейният иск за обезщетение за имуществени вреди с цена на иска - 16 000 български лева (BGN — 8 181 евро (EUR)) се основава на изчислените доходи от проституция, за които се твърди че Х ѝ е отнел. Тя също така претендира 8 000 лева (4 090 евро) за неимуществени вреди. Аргументирайки претенцията си жалбоподателката посочва, наред с другото, че когато Х я прибира през август 2012 г., той я заплашва, че ще я изложи пред съселяните ѝ, което ѝ причинило голямо безпокойство. Освен това тя заявява, че се е чувствала безсилна да преодолее влиянието и натиска

му и се е притеснявала за безопасността си, когато е обмисляла как да се откаже от извършването на сексуални услуги за втори път.

19. В първото съдебно заседание Софийският районен съд конституира жалбоподателката като частен обвинител (вж. параграф 62 по-долу) и граждански ищец по иска за обезщетение за неимуществени вреди срещу Х, но намира, че искът ѝ за обезщетение за имуществени вреди не може да бъде приет за разглеждане, тъй като се отнася до пари, спечелени чрез развратни и неморални действия. По закон съдът не можел да присъди обезщетение по отношение на такива приходи. Освен това твърдените последици не били сред елементите на състава на престъплението, в което Х бил обвинен, и следователно излизали извън обхвата на предмета на доказване в наказателното производство срещу него. С оглед на отбелязаното от съда жалбоподателката оттегля иска си за имуществени вреди.

20. През юни 2014 г. Софийският районен съд признава Х за виновен по повдигнатото обвинение. Той го осъжда на две години условно лишаване от свобода, налага му глоба в размер на 5 000 лева (2 556 евро) и го осъжда да заплати на жалбоподателката обезщетение за неимуществени вреди в размер на 2 000 лева (1 023 евро). (*прис. от 11.06.2014 г. по н. о. х. д. № 9403/2013 г., СРС*).

21. Жалбоподателката обжалва, като твърди, че присъдата на Х е твърде снизходителна и че присъденото обезщетение за неимуществени вреди е твърде ниско. Тя твърди, наред с другото, че Софийският районен съд не е взел предвид факта, че е била с Х поради влошеното си финансово състояние и че не е била съгласна с условията, при които ще се занимава с проституция — по-специално, че Х ще ѝ отнема приходите и ще задържа личната ѝ карта. Те представлявали отегчаващи обстоятелства. Друго отегчаващо обстоятелство била заплахата на Х да я разкрие.

22. През м. октомври 2014 г. Софийският градски съд намира, че долната инстанция не е мотивирала правилно и достатъчно изчерпателно присъдата като цяло — както по отношение на свидетелските показания, така и по отношение на фактическия състав на престъпленията, в които Х е бил обвинен. Поради това било необходимо да я отмени в цялост и да върне делото за ново разглеждане, вместо да разглежда конкретно повдигнатите от жалбоподателката въпроси (*реш. № 1064 от 28.10.2014 г. по в. н. о. х. д. № 3592/2014 г., СГС*).

С. Повторно разглеждане на делото и второ обжалване

23. При повторното разглеждане на делото срещу Х жалбоподателката отново подава молба за конституиране като частен обвинител (вж. параграф 62 по-долу) и граждански ищец.

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

24. Тя отново предентира 8 000 лева (4 090 евро) за неимуществени вреди. Претенцията ѝ се основава главно на страданието, което според твърденията ѝ е изпитвала поради невъзможността да се измъкне от ситуацията, в която се е намирала, и поради страха, че Х може да я накаже или да ѝ отмъсти, както и че съселяните ѝ могат да научат, че се е занимавала с извършване на сексуални услуги. Тя потвърждава твърдението си, че се е чувствала безсилна да се противопостави на влиянието и натиска, упражнявани от Х, и се е притеснявала за сигурността си, когато вторият път е обмисляла как да се откаже от извършването на сексуални услуги (вж. параграф 18 по-горе).

25. Претенцията на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди възлиза на 22 500 лева (11 504 евро); според нейния адвокат това е най-ниската приблизителна стойност на жалбоподателката на сумата, която е заработила по време на деветмесечното извършване на сексуални услуги (тя твърди, че е печелила между 2 500 и 7 500 лева месечно). Тя изтъква, че Х е прибирал всичките ѝ приходи и ги е използвал, за да издържа себе си и семейството си, но че е дал подслон, обличал и хранел, и ѝ е давал джобни пари. В подкрепа на иска си жалбоподателката твърди, наред с другото, че проституцията не е престъпление, тъй като приходите от тази дейност се облагали с данъци и не била изрично криминализирана. Това означавало, че доходите на жертвата на трафик от проституция били законни и подлежат на възстановяване от трафиканта.

26. Софийският районен съд отново я конституира като частен обвинител и граждански ищец (вж. параграф 62 по-долу), като приема за разглеждане и двата иска за обезщетение.

27. През м. януари 2017 г. съдът осъжда Х за трафик на хора по чл. 159а, ал. 1 от Наказателния кодекс, но го оправдава по допълнителното обвинение (за склоняване на жалбоподателката към проституция с користна цел) по чл. 155, ал. 1 и 3 от Наказателния кодекс, като приема, че това обвинение се обхваща от основното (вж. параграфи 34 и 38 по-долу). Съдът го осъжда на три години условно лишаване от свобода; но придружено от две пробационни мерки (включване в курсове за професионална квалификация и за обществено въздействие), като съдът му налага и глоба в размер на 4 000 лева (2 045 евро). Той също така осъжда Х да заплати на жалбоподателката 8 000 лв. (4 090 евро) като обезщетение за неимуществени вреди (пълния размер на нейния иск), но отхвърля иска на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди. (*прис. от 12.01.2017 г. по н. о. х. д. № 20274/2014 г., СРС*).

28. Съдът намира, че Х: а) е набирал жалбоподателката два пъти — през април-май и отново през август 2012 г.; б) е приел жалбоподателката между април и юли 2012 г. и между август 2012 г. и 15 февруари 2013 г.; и в) е транспортирал жалбоподателката в периода

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

между май и юли 2012 г. и между август 2012 г. и 15 февруари 2013 г. с цел да бъде използвана за развратни действия. Съдът намира също, че жалбоподателката е задържала част от парите, които е получавала от клиенти, но е давала част от тях на X, който е използвал тези пари като основен източник на доходи за семейството си, и че през цялото това време тя се е колебаела дали да се занимава с проституция, тъй като това ѝ е причинявало неудобство и срам. Съдът постановява, наред с другото, че въпросът дали жалбоподателката е дала съгласието си да се занимава с извършване на сексуални услуги е без значение с оглед на естеството на обвинението срещу X (а именно основното престъпление, предвидено в чл. 159а, ал. 1 от Наказателния кодекс — вж. параграфи 34 и 36 по-долу). Такова съгласие било от значение единствено за целите на определяне на наказанието. Свидетелските показания сочели, че жалбоподателката е имала възможност по всяко време да си тръгне, ако е искала да го направи — дори и да е имала известни опасения каква ще бъде реакцията на X.

29. Съдът постановява още, че искът на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди не може да бъде уважен поради следните причини:

„Всяка една сделка за предоставяне на сексуални услуги, сключена между [жалбоподателката] и съответния клиент, се явява нищожна като накърняваща добрите нрави — чл. 26, ал. 1 [от Закона за задълженията и договорите от 1950 г. — вж. параграф 57 по-долу]. След като това е така, то [жалбоподателката] няма право да получи сумите, [уговорени] по тези сделки и не може да става дума за вреди по смисъла на чл. 45 от [Закона от 1950 г. — вж. параграф 53 по-долу] в тази връзка, респективно – искът в тази му част следва да бъде отхвърлен.“

30. За разлика от това, съдът намира, че искът на жалбоподателката за обезщетение за неимуществени вреди е основателен в пълния му размер.

31. Жалбоподателката обжалва отхвърлянето на иска ѝ за обезщетение за имуществени вреди, като поддържа вече наведените аргументи в тази връзка (вж. параграф 25 по-горе). Тя също така заявява, че факторите, които са улеснили експлоатацията ѝ от X, включват липсата на възможности за работа в родното ѝ село, романтичните отношения между двамата в началото на познанството им и хормоналното заболяване, от което е страдала по това време. В допълнителна писмена защита тя твърди още, че съдът от долната инстанция не е мотивирал надлежно решението си, че проституцията противоречи на добрите нрави, тъй като това е понятие, което изисквало по-подробен анализ предвид обстоятелствата по делото. Освен това жалбоподателката твърди, че решението на предходната инстанция, че проституцията е неморална, не било достатъчно обосновано чрез позоваване на подходящи критерии, тъй като консерватизмът на някои съдии не отразява възгледите на обществото като цяло. Освен това, като

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

се има предвид, че съгласно чл. 53 от Наказателния кодекс властите могат да отнемат постъпленията, реализирани от трафикантите на хора (вж. параграф 52 по-долу), жертвите на трафик на хора имат право да обезпечат възстановяването (на самите тях) на същите. Следователно отказът да ѝ се присъди обезщетение за пропуснати приходи също е в нарушение на Конвенцията, както е тълкувана от Съда.

32. С окончателно решение от 5 декември 2017 г. (*реш. № 1328 от 05.12.2017 г. по в. н. о. х. д. № 3947/2017 г., СГС*) Софийският градски съд потвърждава в цялост присъдата. Той напълно се солидаризира с анализа на доказателствата и фактическите констатации на предходната инстанция. Освен това той се съгласява с начина, по който е квалифицирала престъплението трафик на хора, извършено от Х. Той обаче отбелязва също така, че Х е въвел в заблуждение жалбоподателката и ѝ е обещал облаги с цел да я склони да проституира, както и че жалбоподателката е била лишена от възможността да се придвижва свободно или да се свързва със семейството си и е била укривана в дома на Х. Освен това съдът счита, че предходната инстанция правилно е определила размера на обезщетението за неимуществени вреди, като е взела предвид по-специално степента на принудата, на която е била подложена жалбоподателката. Той също така се съгласява с долната инстанция, че искът на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди е неоснователен:

„Настоящата инстанция счита, че [първоинстанционния] съд правилно е приел, че претендираните от [жалбоподателката] имуществени вреди от престъплението, не следва да се уважават. Пострадалата търси от [Х] придобитите от развратни действия приходи. Безспорно по делото е установено, че [Х] се е облагодетелствал от тези средства, но те не трябва да се върнат на [жалбоподателката], а трябва да бъдат отнети в полза на държавата, тъй като нормата на чл. 53, ал. 2, б. б) от [Наказателния кодекс — вж. параграф 52 по-долу] императивно повелява, придобитото чрез престъплението, ако не подлежи на връщане или възстановяване, да се отнеме в полза на държавата. В конкретния случай, тези средства не следва да се върнат на [жалбоподателката], тъй като придобиването им е извършено по неморален начин, забранен от закона, както е предвидено в разпоредбата на чл. 329 ал. 1 от Наказателния кодекс [вж. параграф 40 по-долу].“

33. Съдът обаче не постановява отнемане в полза на държавата. Правителството обяснява, че не е имало възможност да направи това, тъй като и долната инстанция не е постановила такова, а нейната присъда е била обжалвана само от жалбоподателката и то само в частта, която се е отнася до отхвърлянето на иска ѝ за обезщетение за имуществени вреди (вж. параграф 31 по-горе).

ПРИЛОЖИМА ПРАВНА РАМКА

I. БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

A. Престъплението трафик на хора

34. Чл. 159а, ал. 1 е добавен през 2002 г. към Наказателния кодекс от 1968 г., за да се гарантира, наред с другото, че България ще изпълнява задълженията си по член 5 от Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност („Протоколът от Палермо“ — вж. параграф 67 по-долу), който тя е ратифицирала през 2001 г. Чл. 159а, ал. 1 инкриминира това да се „набира, транспортира, укрива или приемане отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за развратни действия, за принудителен труд или за просия, за отнемане на телесен орган, [...] или за да бъдат държани в принудително подчинение независимо от съгласието им“. С изменение от септември 2013 г. в списъка на целите, включени в разпоредбата, се добавят просията и отнемането на телесни органи, клетки или телесни течности. За това престъпление се предвижда наказание от две до осем години лишаване от свобода, както и глоба в размер от 3000 до 12 000 лв.

35. Съгласно чл. 159а, ал. 2 престъплението се счита за утежнено — и се наказва с лишаване от свобода от три до десет години плюс глоба от 10 000 до 20 000 лева — ако деянието, посочено в първата алинея на чл. 159а, е извършено, наред с другото, чрез: а) използване на принуда или чрез въвеждане в заблуждение; б) отвлечане или противозаконно лишаване от свобода; в) чрез използване състояние на зависимост; г) чрез обещаване, даване или получаване на облаги. Съгласно чл. 6б, ал. 1 от Кодекса условно може да бъде само наказание лишаване от свобода до три години.

36. В тълкувателно решение от м. юли 2009 г. (*тълк. реш. № 2 от 16.07.2009 г. по тълк. д. № 2/2009 г., ВКС, ОСНК*), Върховният касационен съд постановява, наред с другото, че тъй като в диспозицията на основния състав по чл. 159а, ал. 1 НК не са включени посочените в дефиницията средства за извършване на деянието, деянието е съставомерно винаги, когато са извършени посочените в наказателната норма форми на изпълнение за някоя от целите, посочени в тази разпоредба. „Средствата“, посочени в Протокола от Палермо, са възпроизведени в квалифицирания състав на престъплението чл. 159а, ал. 2. Това означава, че съставът на основното престъпление, създаден от българския законодател, е бил по-широк от предвидения в Протокола от Палермо. От това следва също, че съгласието или съдействието на жертвата на трафик не изключва наказателната отговорност за този

трафик. Без значение е как това съгласие е било получено — свободно или по друг начин — и дори дали жертвата е била активната страна в трафика. Следователно според българското наказателно право жертви на трафик са и лицата, които не са били принудени към него чрез насилие или по друг незаконен начин. Престъплението по чл. 159а, ал. 1 се счита за извършено винаги, когато някой вербува, убеждава или склонява жертва да го последва — дори това да е постигнато, без да се прибегва до въвеждане в заблуждение, принуда, отвличане, противозаконно лишаване от свобода на жертвата, използване състояние на зависимост или обещаване, даване или получаване на облаги. Ако е било използвано някое от тези средства, обстоятелствата около престъплението ще се считат за квалифициращи в съответствие с чл. 159а, ал. 2. Така начинът, по който е било получено съгласието на жертвата, има значение само за целите на определянето на това дали съставът на въпросното престъпление е основния или квалифициран.

37. Ако основното престъпление „трафик на хора“ — което не изисква да бъдат идентифицирани „средствата“ за трафик (вж. параграфи 34 и 36 по-горе) — включва трафик през държавна граница, то също така се наказва по-тежко: от три до дванадесет години лишаване от свобода плюс глоба от 10 000 до 20 000 лева (чл. 159б ал. 1). Ако престъплението е по квалифициран състав — когато то включва използването на „средства“ (вж. параграфи 35 и 36 по-горе) — и е трансгранично, това предполага още по-тежко наказание: от пет до дванадесет години лишаване от свобода плюс глоба в размер от 20 000 до 50 000 лева (чл. 159б ал. 2).

В. Престъплението склоняване към проституция

38. Съгласно чл. 155, ал. 1 от Наказателния кодекс от 1968 г. склоняването на друго лице към проституция е престъпление. Ако склоняването е извършено с користна цел, то се наказва като квалифициран състав (чл. 155 ал. 3).

39. В тълкувателното си решение (посочено в параграф 36 по-горе) Върховният касационен съд постановява още, че съответните престъпления по чл. 159а ал. 1 и чл. 155 ал. 1 и 3 от Наказателния кодекс се припокриват почти изцяло, като единствената разлика е, че трафикът на хора се характеризира с трайния характер на експлоатацията, докато склоняването на друго лице да проституира с користна цел предполага по-инцидентни прояви. Така само в случаи с прекъсване, престъплението по чл. 155 ал. ал. 1 и 3 не се поглъща от това по чл. 159а ал. 1.

С. Престъплението получаване на нетрудови доходи по забранен или неморален начин

1. Текст на чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс от 1968 г.

40. Чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс от 1968 г., в първоначалната си редакция и с измененията от 1975 г., предвижда, че пълнолетно дееспособно лице, което продължително време не се занимава с „общественополезен“ труд, като в същото време получава „нетрудови“ доходи по „забранен или неморален“ начин, извършва престъпление. Изглежда, че разпоредбата е взаимствана от забраната в съветското законодателство срещу „социалния паразитизъм“ (*тунейдство*); в ранната съдебна практика по прилагането на чл. 329 ал. 1 се говори за „паразитен живот“ и „паразитни елементи“ (вж. *реш. № 283 от 25.05.1972 г. по н. д. № 210/1972 г., ВС, II н. о.*).

41. По времето, когато е приет чл. 329 ал. 1, чл. 73 ал. 3 от Конституцията от 1947 г., която е приета малко след установяването на комунистическия режим в България, предвижда, че „трудът е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин“ и че „всеки гражданин е длъжен да се занимава с обществено полезен труд и да работи според своите сили и способности“. През 1971 г. тази разпоредба е заменена с чл. 59, ал. 1 от Конституцията от 1971 г., който предвижда, че „Всеки работоспособен гражданин е длъжен да се занимава с общественополезен труд съобразно със своите способности и квалификация.“. Конституцията от 1971 г. е отменена през юли 1991 г. след края на комунистическия режим. Чл. 48 ал. 1, 3 и 4 от Конституцията от 1991 г. предвижда, че: а) всеки има право на труд; б) всеки може свободно да избира своята професия и място на работа; в) никой не може да бъде заставян да извършва принудителен труд.

42. В тълкувателно решение от 1984 г. (*тълк. реш. № 29 от 29.11.1984 г. по н. д. № 20/1984 г., ВС, ОСНК*), пленум на наказателните отделения на бившия Върховен съд постановява, наред с другото, че упражняването на забранени професии — които, както е отбелязано в решението, по това време са включвали предприемачеството и частния бизнес — не е „общественополезна“ по смисъла на чл. 329, ал. 1 (т. 1 от решението). В параграф 2 от решението се отбелязва, че съгласно чл. 59 от Конституцията от 1971 г. трудът е не само право, но и задължение за „всеки български гражданин“.

2. Съдебна практика по чл. 329, ал. 1 във връзка с проституцията

43. В точка 1 от диспозитива на тълкувателното решение от 1984 г., посочено в горния параграф 42, се посочва, че доходите от проституция или сводничество са „неморални“ по смисъла на чл. 329 ал. 1. По-наскоро, през 2010-2012 г., Върховният касационен съд потвърждава, че

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

проституцията попада в обхвата на тази разпоредба (вж. *реш. № 140 от 29.04.2010 г. по н. д. № 73/2010 г., ВКС, III н. о.*), и постановява, че криминализирането ѝ по този начин не противоречи на член 8 от Конвенцията (вж. *реш. № 231 от 17.05.2012 г. по н. д. № 663/2012 г., ВКС, III н. о.*).

44. Изглежда, че в периода между 1990 г. и средата на 2000 г. чл. 329, ал. 1 не е бил прилаган. През по-близки години обаче районните съдилища в Благоевград, Добрич, Пазарджик, Пловдив, Стара Загора, Варна и Враца също признават лица за виновни за престъплението по чл. 329, ал. 1 във връзка с доходи, получени от упражняване на проституция (вж. наред с други, *реш. № 293 от 05.10.2010 г. по в. н. а. х. д. № 1441/2010 г., ОС-Варна; реш. № 312 от 21.10.2010 г. по в. н. а. х. д. № 1450/2010 г., ОС-Варна; реш. № 321 от 02.11.2010 г. по в. н. а. х. д. № 1448/2010 г., ОС-Варна; реш. № 292 от 03.11.2010 г. по в. н. о. х. д. № 2331/2010 г., ОС-Пловдив; реш. № 48 от 16.02.2011 г. по в. а. н. д. № 2037/2010 г., ОС-Варна; реш. № 90 от 17.03.2011 г. по в. а. н. д. № 185/2011 г., ОС-Варна; прис. от 30.03.2011 г. по в. н. о. х. д. № 1022/2011 г., ОС-Стара Загора; реш. № 82 от 30.03.2011 г. по в. а. н. д. № 3116/2010 г., ОС-Пловдив; реш. № 109 от 18.04.2011 г. по в. а. н. д. № 449/2011 г., ОС-Пловдив; реш. № 252 от 26.07.2011 г. по в. а. н. д. № 928/2011 г., ОС-Варна; реш. № 396 от 08.12.2011 г. по в. н. о. х. д. № 1990/2011 г., ОС-Пловдив; реш. № 57 от 23.02.2012 г. по в. а. н. д. № 1797/2011 г., ОС-Варна; реш. № 327 от 30.10.2012 г. по в. н. о. х. д. № 1137/2012 г., ОС-Пловдив; реш. № 163 от 19.06.2013 г. по в. н. о. х. д. № 600/2013 г., ОС-Варна; реш. № 4 от 10.01.2014 г. по в. н. о. х. д. № 1309/2013 г., ОС-Стара Загора; реш. № 149 от 22.05.2015 г. по в. н. о. х. д. № 347/2015 г., ОС-Варна; реш. № 1693 от 24.03.2016 г. по в. н. о. х. д. № 20/2016 г., ОС-Благоевград; реш. № 21 от 24.01.2019 г. по в. а. н. д. № 1366/2018 г., ОС-Варна; реш. № 79 от 24.09.2020 г. по в. а. н. д. № 384/2020 г., ОС-Пазарджик, всичките окончателни). Така някои от тези съдилища отхвърлят аргументите, че проституцията не попада в приложното поле на чл. 329, ал. 1, с довода, че „компаньонките“ (т.е. платените сексуални партньорки) подлежат на данъчно облагане (и че при положение, че подлежат на данъчно облагане, е нелогично проституцията да бъде престъпна професия) (вж. *реш. № 25 от 10.04.2014 г. по в. а. н. д. № 99/2014 г., ОС-Враца, окончателно*), или защото тази разпоредба не криминализира изрично проституцията (вж. *реш. № 362 от 17.11.2011 г. по в. а. н. д. № 1603/2011 г., ОС-Варна; реш. № 31 от 28.03.2014 г. по к. а. н. д. № 71/2014 г., ОС-Добрич; реш. № 80 от 21.03.2016 г. по в. а. н. д. № 380/2016 г., ОС-Пловдив; реш. № 178 от 28.06.2018 г. по в. а. н. д. № 527/2018 г., ОС-Варна; както и реш. № 260004 от 13.08.2020 г. по в. н. о. х. д. № 1129/2020 г., ОС-Стара Загора, всичките окончателни*). В едно дело обаче окръжният съд изразил съмнения, че с оглед на отмяната на Конституцията от 1971 г. и*

на чл. 59 ал. 1 от нея (вж. параграф 40 по-горе, в края) и с оглед на липсата на подобно задължение по Конституцията от 1991 г. за хората да упражняват трудова дейност, чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс би могъл да е противоконституционен (вж. *реш. № 254 от 14.12.2017 г. по в. а. н. д. № 1155/2017 г., ОС-Плевен*, окончателно).

3. Правителството планира чл. 329, ал. 1 да бъде отменен

45. През м. май 2020 г. българското правителство публикува концепция за наказателна политика за периода 2020-25 г. (*връзка*). В този документ се посочва, наред с другото, че с оглед на предмета му престъплението по чл. 329 ал. 1 е неприложимо на практика и трябва да бъде преразгледано с оглед на неговата отмяна или преформулиране (стр. 11 в края).

4. Атакуване на чл. 329, ал. 1 пред Конституционния съд

46. През м. юни 2018 г. адвокатът на жалбоподателката предлага на Висшия адвокатски съвет да поиска от Конституционния съд да обяви чл. 329 ал. 1 от Наказателния кодекс (вж. параграф 40 по-горе) за противоречащ на чл. 48 ал. 1 от Конституцията от 1991 г. (който гарантира правото на труд — вж. параграф 41 по-горе, в края). Тя изтъква, наред с другото, че той често се използва като основание за наказване на лица, станали жертва на трафик с цел сексуална експлоатация. През септември 2018 г. Висшият адвокатски съвет отхвърля предложението.

47. Въпреки това през м. май 2022 г. главният прокурор отправя искане до Конституционния съд да установи противоконституционност на чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс (вж. параграф 40 по-горе) — по-специално на чл. 4, ал. 1 от Конституцията от 1991 г. (който прокламира принципа на правовата държава) и на чл. 48, ал. 1 от нея (който гарантира правото на труд — вж. параграф 41 по-горе, в края). Той изтъква, че чл. 329, ал. 1, който е приет при съвсем различни социални и политически условия, не съответства на понятието за труд като право (което произтича от чл. 48, ал. 1 от Конституцията от 1991 г. и от различни международноправни актове, по които България е страна). Освен това той отбелязва, че понятието за право на труд контрастира с понятието за работа като задължение и като единствен източник на доходи на хората; това понятие е залегнало в основата на чл. 73, ал. 3 от Конституцията от 1947 г. и чл. 59, ал. 1 от Конституцията от 1971 г., както и на тоталитарния режим, при който те са били приети (вж. параграф 41 по-горе). Главният прокурор твърди още, че чл. 329, ал. 1 се използва за наказване на жертвите на трафик на хора и по този начин не съответства на чл. 159а и следващите от Наказателния кодекс (вж. параграфи 34—35 по-горе). Главният прокурор твърди, че чл. 329, ал. 1

служи като основа за преследване на хора в уязвимо положение, води до двучино отношение към тях и възпрепятства усилията за тяхната защита съгласно законодателството за борба с трафика на хора. Освен това формулировката му е твърде неясна и позволявала недопустимо широко тълкуване.

48. Всички трети страни, поканени да встъпят в производството пред Конституционния съд, с изключение на една — министърът на правосъдието, Върховният касационен съд, Висшият адвокатски съвет, Асоциацията на прокурорите, Българският хелзинкски комитет, фондация „Български адвокати за правата на човека“ и трима представители на академичните среди — подкрепят искането на главния прокурор. Единствено министърът на вътрешните работи отправя възражение. Върховният касационен съд отбелязва, че чл. 329, ал. 1 е имал за цел да наложи тоталитарна идеология и не е съответства на демократичната и основана на човешките права правна система, въведена в България след края на комунистическия режим. От своя страна министърът на правосъдието изтъква, наред с другото, че възможността за наказателно преследване на лицата, занимаващи се с проституция, трябва да бъде преразгледана, тъй като лицата, които се занимават с такава дейност, всъщност са жертви на сексуална експлоатация и законът трябва да ги защитава.

49. На 27 септември 2022 г. Конституционният съд уважава искането на главния прокурор. Той отбелязва, наред с другото, че според българското право проституцията не е криминализирана като такава, че чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс (вж. параграф 40 по-горе) е бил приет при социални, политически и икономически обстоятелства, които вече не преобладават, и че тази разпоредба е целяла да придаде действие на вече несъществуващото конституционно задължение за работа. За разлика от това, съгласно Конституцията от 1991 г. трудът е само право, чието упражняване не може да бъде наложено принудително. Наказателните санкции за неупражняване на това право представляват широкообхватна форма на намеса в него, която вече не може да бъде конституционно толерирана. Освен това формулировката на чл. 329, ал. 1 (по-специално думата „неморален“) е твърде неясна, в нарушение на конституционното изискване наказателноправните разпоредби да бъдат напълно ясни и предвидими при прилагането им и води до избирателно и произволно прилагане на закона. Позоваването на „морал“ е допустимо в други подразделения на правото, където то може да бъде конкретизирано чрез установената съдебна практика, но не и в разпоредба като чл. 329, ал. 1, която дефинира престъпление. Понататък съдът отбелязва, че тенденцията в европейското и международното право — отразена във вътрешните разпоредби, криминализиращи трафика на хора (вж. параграфи 34—36 по-горе) — е проституцията да се разглежда не като укоримо поведение на лицата,

които се занимават с нея, а като форма на тяхната експлоатация от други лица и като нарушение на техните човешки права. Чл. 329, ал. 1 се основава на различна морална концепция и води до непоследователност в правоприлагането. Всъщност той позволява известно облекчаване на онези (като сводниците и трафикантите на хора), които експлоатират лицата, занимаващи се с проституция, тъй като се солидаризира с посланията им към жертвите да чакат от държавата наказания, а не подкрепя; обратно, интерпретирането на проституцията като вид експлоатация ориентира репресията към лицата, занимаващи се с такава експлоатация, и би създало възможност на жертвите ѝ да потърсят и получат помощ. Въз основа на това съдът констатира, че чл. 329, ал. 1 като цяло противоречи както на чл. 4, ал. 1 от Конституцията от 1991 г. (който прокламира принципа на правовата държава), така и на чл. 32, ал. 1 от Конституцията от 1991 г. (който гарантира правото на зачитане на личния живот) (вж. *реш. № 13 от 27.09.2022 г. по к. д. № 8/2022 г., КС, обн., ДВ, бр. 79/2022 г.*).

50. Един съдия изразява частично несъгласие. Според него чл. 329, ал. 1 е противоконституционен само доколкото се отнася до „неморален“ начин за получаване на доходи, тъй като тази категоризация прави разпоредбата недопустимо неясна.

51. Решението на Конституционния съд е публикувано в Държавен вестник на 4 октомври 2022 г. и, както е предвидено в чл. 151, ал. 2 от Конституцията от 1991 г., влиза в сила три дни по-късно, в резултат на което от този момент чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс (вж. параграф 40 по-горе) спира да се прилага.

D. Отнемане в полза на държавата на придобитото чрез престъплението при постановяване на присъда

52. Съгласно чл. 53, ал. 2, б. б) от Наказателния кодекс от 1968 г. при осъдителна присъда — независимо от наложеното основно наказание — придобитото чрез престъплението, за която се отнася присъдата, подлежи на отнемане в полза на държавата, ако не подлежи на връщане или възстановяване. Съгласно чл. 246, ал. 2 от Наказателно-процесуалния кодекс от 2005 г. органите на прокуратурата трябва да посочат в обвинителния акт дали има основания за прилагане на чл. 53. В решението си първоинстанционният наказателен съд също трябва (съгласно чл. 301, ал. 1, т. 9 от същия кодекс) да обсъди и реши дали са налице условията на чл. 53 от Наказателния кодекс. Ако не е направил това в решението си, той може (съгласно чл. 306, ал. 1, т. 1 в края от същия кодекс) да го направи, като приеме допълнително решение.

Е. Искове за неправомерно увреждане във връзка с приходи от незаконна дейност

53. Общите правила на деликтното право са изложени в чл. чл. 45 - 54 от Закона за задълженията и договорите от 1950 г. Съгласно чл. 45, ал. 1 всеки е длъжен да поправи вредите, които виновно е причинил другиму. Съгласно чл. 51, ал. 1 се дължи обезщетение за всички вреди, които са пряка и непосредствена последица от увреждането.

1. В гражданското производство

54. В две решения от 1966 г. и 1972 г. бившият Върховен съд постановява, че обезщетение за вреди може да се търси при деликт по отношение на пропуснати ползи, но само ако тези ползи са свързани със законна дейност (вж. *реш. № 2313 от 08.11.1966 г. по гр. д. № 1646/1966 г., ВС, I г. о.*, и *реш. № 2538 от 23.10.1972 г. по гр. д. № 1482/1972 г., ВС, I г. о.*). През 2011 г. Върховният касационен съд стига до същото заключение (вж. *реш. № 799 от 22.06.2011 г. по гр. д. № 1666/2008 г., ВКС, I г. о.*).

55. В решение от 25 февруари 2020 г. Софийският районен съд постановява, че иск за обезщетение, предявен от лице, предлагащо сексуални услуги срещу лицето, сочено за сводник (което се е признало за виновно за организиране на престъпна група, занимаваща се с трафик на хора, в предшествашо наказателно производство) по отношение на пропуснати приходи от проституция, е недопустим, тъй като се отнася за суми, получени в нарушение на чл. 329, ал. 1 от Наказателния кодекс (параграф 40 по-горе) и в противоречие с добрите нрави (вж. *опр. № 50496 от 25.02.2020 г. по гр. д. № 64718/2019 г., СРС*). Изглежда, че след обжалване от страна на ищцата, решението е отменено от Софийския градски съд на процесуално основание (вж. *опр. № 11868 от 24.07.2020 г. по в. ч. гр. д. № 6173/2020 г., СГС*). След това Софийският районен съд отхвърля иска по същество на същото основание (вж. *реш. № 20025572 от 29.03.2022 г. по гр. д. № 64718/2019 г., СРС*). Ищцата обжалва, но Софийският градски съд потвърждава решението на предходната инстанция с (различното) основание, че а) сводникът се е признал за виновен за организиране на престъпна група, занимаваща се с трафик на хора, а не за самия трафик (двете престъпления са различни), и че б) ищцата не е доказала по друг начин твърдението си, че действително е била трафикирана лично от обвиняемия с цел проституция (вж. *реш. № 1971 от 19.04.2023 г. по в. гр. д. № 5690/2022 г., СГС*). Не е ясно дали това решение на апелативния съд на свой ред е обжалвано пред Върховния касационен съд.

2. В наказателното производство

56. През юли 2014 г. Русенският районен съд отхвърля иск за обезщетение за пропуснати ползи, който жена, предлагаща сексуални услуги е предявила в рамките на наказателно производство за трафик на хора срещу сводника си, с мотива, че парите, които е спечелила чрез проституция и които той ѝ е отнел, не трябва да ѝ бъдат върнати, а да бъдат отнети по силата на чл. 53, ал. 2, б. б) от Наказателния кодекс (вж. параграф 52 по-горе), както и че тя е спечелила тези пари по неморален и непозволен начин в противоречие с чл. 329, ал. 1 от същия кодекс (вж. параграф 40 по-горе). След това съдът пристъпва към постановяване на отнемане на тези пари — 11 350 евро и 250 лева в полза на държавата (вж. *прис. № 144 от 17.07.2014 г. по н. о. х. д. № 615/2014 г., РС-Русе*). След обжалване от страна на лицето, предлагащо сексуални услуги, Русенският окръжен съд оставя в сила това решение, като напълно споделя мотивите на предходната инстанция (вж. *реш. № 160 от 30.10.2014 г. по в. н. о. х. д. № 555/2014 г., ОС-Русе*). Решението на въззивната инстанция по този аспект на делото (т.е. по въпроса дали искът на лицето, предлагащо сексуални услуги за обезщетение за пропуснати ползи трябва да бъде уважен или отхвърлен) не е подлежало на касационно обжалване от страна на това лице и Върховният касационен съд също не засяга този въпрос (вж. *реш. № 170 от 13.05.2015 г. по н. д. № 308/2015 г., ВКС, I н. о.*).

Г. Договори, нарушаващи добрите нрави

57. Съгласно чл. 26, ал. 1 от Закона за задълженията и договорите от 1950 г. договорите, които противоречат на добрите нрави, са нищожни. Не изглежда, че с изключение на решението на Софийския районен съд по настоящото дело (вж. параграф 29 по-горе), българските съдилища някога са се произнасяли по въпроса дали договор между проститутка и клиент за сексуални услуги е нищожен по силата на тази норма. Въпреки това през 2013 г. един правен анализатор изразява мнение, че договорите, „свързани с нерегламентирани сексуални услуги“, биха ангажирали тази норма (вж. М. Димитров, *Основанията за нищожност*, Сиби, 2013 г., стр. 229).

58. Съгласно чл. 34 от същия закон всяка от страните по нищожен договор трябва да върне на другата всичко, което е получила от нея по този договор. Оказва се, че не е ясно дали тази норма: а) се прилага за договори, чието изпълнение от една от страните се е състояло в извършване на работа или услуга, или б) е абсолютно или в някои ситуации може да бъде отменено с позоваване на латинските максими „*in pari causa turpitudinis cessat repetitio*“ и „*neto auditor propriam turpitudinem allegans*“ (вж. М. Димитров, *Основанията за нищожност*, Сиби, 2013 г., стр. 247-49 и 251-52, и М. Малчев, *Унищожваемост на*

гражданскоправните сделки, Сиела, 2013 г., стр. 244-57). Последното е било позицията по българското облигационно право в редакцията му до 1944 г. (вж. Б. Белазелков, *Недействителност на правните сделки*, Сиби, 2023 г., стр. 81).

Г. Обезщетение от държавата за жертвите на престъпления

59. Съгласно чл. 3, ал. 3, т. 1, чл. 13, ал. 1 и чл. 14, ал. 1, т. 2 от Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления от 2006 г. („Законът от 2006 г.“), жертва, наред с други престъпления, на трафик на хора, може да получи финансова компенсация в размер до 10 000 лева (5 113 евро) във връзка, наред с другото, с пропуснати ползи. В чл. 20, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона от 2006 г., от м. декември 2016 г., се предвижда, че пропуснатите доходи могат да бъдат доказани чрез: а) удостоверение за отпуск по болест; б) решение, издадено от специализирана медицинска комисия за оценка на уврежданията; в) удостоверение, издадено от работодателя по отношение на размера на изплатеното трудово възнаграждение; г) удостоверение от данъчните органи по отношение на действащите трудови договори; или д) удостоверение от органите за социално осигуряване по отношение на размера на изплатеното обезщетение за отпуск по болест. Съгласно чл. 18, ал. 3 от Закона от 2006 г. искането за обезщетение трябва да бъде подадено в срок от една година от окончателното решение по наказателното производство срещу извършителя.

Н. Относитими наказателнопроцесуални правила

1. Роля на пострадалия в досъдебното производство

60. В чл. 74, ал. 1 от Наказателно-процесуалния кодекс от 2005 г. пострадалият се определя като „лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението“. Пострадалият може да упражни процесуалните си права, ако изрази желание да участва в досъдебното производство (чл. 75, ал. 3). Тези права включват правото: а) да участва в досъдебното производство (в съответствие с правилата на наказателното производство), б) да отправя искания или възражения, в) да обжалва решенията за прекратяване или спиране на производството, г) и да ползва помощта на адвокат (чл. 75 ал. 1).

61. Върховният касационен съд е постановил, че определянето на правната квалификация на обвиненията, които трябва да бъдат повдигнати във връзка с престъпление, което се преследва по общия ред, е прерогатив на наблюдаващия прокурора, и че пострадалият няма право да влияе върху това (вж. *реш. № 353 от 02.10.2012 г. по н. д.*

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

№ 1208/2012 г., ВКС, III н. о.). Той също така постановява, че освен в случаите, когато досъдебното производство е било прекратено или спряно, пострадалият не може да обжалва пред съда правната квалификация на престъплението, определена от прокурора (вж. *реш. № 460 от 06.11.2009 г. по к. н. д. № 497/2009 г., ВКС, I н. о.*).

2. Ролята на частния обвинител в съдебната фаза на производството

62. Съгласно чл. 76 от Наказателно-процесуалния кодекс от 2005 г. пострадалите, претърпели имуществени или неимуществени вреди от престъпление, което се преследва по общия ред, имат право да участват в съдебното производство като частни обвинители. Тяхната роля е да поддържат в съда обвинението наред с прокурора (чл. 78 ал. 1), като те могат по-специално да правят искания, бележки и възражения и да обжалват актовете на съда, когато са накърнени техните права и законни интереси (чл. 79). Наказателно-процесуалният кодекс от 1974 г. съдържа почти идентични разпоредби (чл. чл. 52, 54 ал. 1 и 55).

63. Върховният касационен съд последователно е постановявал, че тъй като частните обвинители представляват само допълнителна страна в наказателното производство наред с прокурора, те не могат да се опитват да определят параметрите на това производство; по-специално те не могат: а) да повдигат допълнителни обвинения; б) да изменят обвиненията, формулирани от прокурора; в) да възразяват срещу правната квалификация на престъплението, дадена в обвинителния акт, внесен от прокурора, и да искат по-тежка правна квалификация или г) да обжалват по отношение на такива въпроси (вж. *реш. № 330 от 28.04.2004 г. по н. д. № 1031/2003 г., ВКС, III н. о.*; *реш. № 486 от 22.10.2010 г. по н. д. № 503/2010 г., ВКС, III н. о.*; *реш. № 397 от 06.10.2011 г. по н. д. № 1912/2011 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 450 от 30.11.2011 г. по н. д. № 2007/2011 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 557 от 09.01.2012 г. по н. д. № 2608/2011 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 240 от 4.06.2014 г. по н. д. № 634/2014 г., ВКС, III н. о.*; *реш. № 94 от 12.05.2015 г. по н. д. № 1826/2014 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 417 от 11.12.2015 г. по н. д. № 905/2015 г., ВКС, III н. о.*; *реш. № 471 от 26.01.2016 г. по н. д. № 1415/2015 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 73 от 11.04.2016 г. по н. д. № 224/2016 г., ВКС, I н. о.*; *реш. № 127 от 05.07.2019 г. по н. д. № 454/2019 г., ВКС, I н. о.*; и *реш. № 62 от 20.05.2021 г. по н. д. № 158/2021 г., ВКС, I н. о.*).

3. Роля на гражданския ищец в съдебната фаза на производството

64. Съгласно чл. 84 ал. 1 от Наказателно-процесуалния кодекс от 2005 г. пострадалите, които са претърпели вреди от престъплението, могат да предявят в съдебното производство граждански иск за

обезщетение на вредите и да се установят като граждански ищци. По-специално те могат да представят доказателства, да правят искания или възражения и да обжалват актовете на съда, които накърняват техните права или законни интереси (чл. 87 ал. 1). Всички тези процесуални права обаче могат да бъдат упражнявани само в пределите, необходими за доказване на основанието и размера на гражданския иск (чл. 87, ал. 2). По-специално, гражданският ищец може да обжалва присъдата само относно гражданския иск за вреди (чл. 318 ал. 5). Наказателно-процесуалният кодекс от 1974 г. съдържа почти идентични разпоредби (чл. чл. 60, ал. 1, 63, ал. ал. 1 и 2 и 317, ал. 5).

65. Върховният касационен съд е постановил, че в резултат на тези ограничения гражданският ищец не може да обжалва присъдата в частта ѝ за наказателната отговорност (вж. *реш. № 112 от 14.04.2009 г. по н. д. № 76/2009 г., ВКС, III н. о.*) или да влияе върху определянето на наказанието (вж. *реш. № 1102 от 9.01.2006 г. по н. д. № 549/2005 г., ВКС, I н. о.*).

I. Възобновяване на наказателно производство въз основа на решение, с което Съдът установява нарушение на Конвенцията

66. Наказателното дело може да бъде възобновено, ако с решение на Съда е установено нарушение на Конвенцията, което има „съществено значение за делото“ (чл. 422, ал. 1, т. 4 от Наказателно-процесуалния кодекс от 2005 г.). Главният прокурор е длъжен да направи искането в едномесечен срок от узнаването на решението на Съда (чл. 421, ал. 2 от Кодекса). Искането за възобновяване на наказателно дело се разглежда от Върховния касационен съд (чл. 424, ал. 2 от Кодекса). С неотдавнашно решение този съд възобновява дело по такова искане, въпреки че материалите по делото са били унищожени поради изтичане на срока, в който по закон е трябвало да бъдат съхранявани. Той указва на съответната предходна съдебна инстанция да възстанови преписката и след това да разгледа отново делото (вж. *реш. № 237 от 11.02.2019 г. по н. д. № 1002/2018 г., ВКС, I н. о.*).

II. МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ АКТОВЕ

A. Организация на обединените нации

1. Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца („Протокол от Палермо“)

67. Протоколът за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца, допълващ Конвенцията на Организацията на обединените нации срещу транснационалната

организирана престъпност („Протоколът от Палермо“) ([2237 UNTS 319](#)) е изготвен през 2000 г. и влиза в сила през 2003 г. Понастоящем сто осемдесет и една държави са страни по него. Протоколът от Палермо е в сила по отношение на всички държави — членки на Съвета на Европа. България го ратифицира през 2001 г. и той влиза в сила по отношение на нея през 2003 г.¹ Член 6 § 6 от Протокола от Палермо гласи:

„Държавите - страни по протокола, ще осигурят в рамките на своето законодателство мерки, които да предоставят на жертвите на трафика на хора възможността да получат компенсации за понесените щети.“

68. В тълкувателните бележки по Протокола *ad hoc* комитетът, изготвил Протокола, посочва, че изразът „злоупотреба ... с уязвимо положение“ в член 3, буква а) от Протокола от Палермо трябва да се „разбира като отнасящ се до всяка ситуация, в която засегнатото лице няма реална и приемлива алтернатива, освен да се подложи на съответната злоупотреба“ (вж. [A/55/383/Add.1](#), § 63).

2. Примерен закон за борба с трафика на хора

69. Член 28, § 3, буква г) от Примерния закон за борба с трафика на хора ([връзка](#)), публикуван от Службата на ООН по наркотиците и престъпността през 2009 г. в отговор на искане на Общото събрание на ООН да подпомогне държавите при прилагането на Протокола от Палермо, гласи:

„Целта на присъждането на обезщетение е да се осигури репарация на жертвата за увреждането, загубата или вредата, причинена от извършителя. Присъждането за обезщетение може да включва плащане на или за:

...

г) пропуснати доходи и дължими възнаграждения в съответствие с националното законодателство и разпоредби относно трудовите възнаграждения; ...“

3. Относитими резолюции и препоръки

70. В резолюция от декември 2008 г. във връзка с трафика на жени и момичета Общото събрание на ООН приканва правителствата да предприемат мерки, за да гарантират, че жертвите на трафик на жени и момичета „имат достъп до ... правна помощ, включително възможност за получаване на обезщетение за претърпени [вреди]“ (вж. [A/RES/63/156](#), § 19).

71. В резолюция от юни 2009 г. Съветът на ООН по правата на човека потвърждава, че е „от съществено значение защитата на правата на човека да бъде поставена в центъра на мерките, предприети за

1. Преводът на този протокол на български език е публикуван в „Държавен вестник“ на 6 декември 2005 г. (*ДВ*, бр. 98 от 06.12.2005 г., стр. 40-44).

предотвратяване и прекратяване на трафика на хора, и ... да се осигури достъп до адекватно обезщетение на жертвите, включително възможност за получаване на компенсация от извършителите“ (вж. [A/HRC/RES/11/3](#), § 1).

72. На четвъртото си заседание, проведено през октомври 2011 г., Работната група по въпросите на трафика на хора (създадена от Конференцията на страните по Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, за да я консултира и подпомага при изпълнението на мандата ѝ по отношение на Протокола от Палермо) препоръчва, наред с друго, „държавите да обмислят присъдената и/или финансирана от държавата компенсация да може да включва плащане за или към ... [з]агубени доходи и възнаграждения, дължими [съгласно] националното законодателство и разпоредби относно трудовите възнаграждения“ (вж. [СТОС/COP/WG.4/2011/8](#), § 51, точка й), подточка iii)).

73. В документ от ноември 2020 г., озаглавен „Обща препоръка относно трафика на жени и момичета в контекста на глобалната миграция“, Комитетът за премахване на дискриминацията по отношение на жените препоръчва на държавите, наред с други мерки, да „[д]а гарантират, че жертвите на трафик на жени и момичета имат правно закрепено, изпълняемо право на нескъпи, достъпни и навременни средства за правна защита чрез наказателни, граждански и трудови съдилища и административни производства, включително право на обезщетение, възстановяване на заплащане и други съобразени с нуждите репарации ...“ (вж. [CEDAW/C/GC/38](#), § 101).

4. Ръководство по законодателство във връзка с Протокола от Палермо

74. През 2020 г. Службата на ООН по наркотиците и престъпността публикува актуализирано ръководство по законодателство във връзка с Протокола от Палермо ([връзка](#)). В това ръководство (на стр. 64) е отбелязано, че Работната група по трафика на хора (вж. параграф 72 по-горе) е препоръчала финансираните от държавата или присъдените от съда компенсации за жертвите на трафик да включват плащане на „[п]ропуснати доходи и трудови възнаграждения, дължими [съгласно] националното законодателство и разпоредби относно трудовите възнаграждения“.

5. *Основни принципи по отношение на правото на ефективни средства за защита на жертвите на трафик на хора*

75. През 2014 г. специалният докладчик на ООН по въпросите на трафика на хора, особено на жени и деца, изготвя документ, озаглавен „Основни принципи относно правото на ефективно средство за правна защита на жертвите на трафик на хора“ (A/69/269, стр. 18-23). Неговата цел е да „насърчи нормативната яснота по отношение на трафика на хора и [да помогне] да материализира в право основните правила и задължения“ (A/69/269, стр. 8, § 21). Принцип Б, озаглавен „Компенсация“, гласи, доколкото е относимо:

„10. Държавите трябва да предоставят на жертвите на трафик на хора обезщетение за всички икономически оценени вреди, както е уместно и пропорционално на тежестта на нарушението и обстоятелствата по всеки отделен случай. Трудностите при определянето на размера на вредите не могат да бъдат причина за отказ на обезщетение.

11. Формите на обезщетение включват, според случая:

...

г) Плащане за имуществени вреди и пропуснати ползи, включително загуба на потенциал за печалба, пропуснати доходи и дължими възнаграждения в съответствие с националното законодателство и разпоредби относно трудовите възнаграждения; ...“

В. Съвет на Европа

1. Конвенция за борба с трафика на хора

76. Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора (2569 UNTS 33; CETS 197), е изготвена през 2005 г. България я ратифицира през 2007 г.² и тя влиза в сила през 2008 г. Понастоящем тя е в сила по отношение на всички държави — членки на Съвета на Европа, и по отношение на две държави, които не са членки на Съвета на Европа: Беларус и Израел. Член 15 § 3 от нея гласи:

„Всяка страна по конвенцията предвижда в националното си законодателство право на жертвите на обезщетение от извършителите на престъпления.“

77. В параграф 197 от обяснителния доклад към тази конвенция (връзка) се казва, че във връзка с член 15 § 3:

„Параграф 3 установява правото на жертвите на обезщетение. Обезщетението е парично и обхваща както имуществените вреди (като например разходите за медицинско лечение), така и немуществените вреди (претърпените страдания). За целите на този параграф правото на жертвите на обезщетение се състои в иск

2. Преводът на тази конвенция на български език е публикуван в Държавен вестник на Република България на 3 август 2007 г. (ДВ, бр. 63 от 03.08.2007 г., стр. 20-32). Малка поправка на превода е публикувана на 25 ноември 2008 г. (ДВ, бр. 101 от 25.11.2008 г., стр. 58).

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

срещу извършителите на трафика — трафикантите са тези, които носят тежестта да обезщетят жертвите. Ако в производството срещу трафикантите наказателните съдилища не са компетентни да се произнесат относно гражданската отговорност спрямо жертвите, трябва да е възможно жертвите да предявят претенциите си пред граждански съдилища, които имат такава правомощия и могат да присъждат обезщетения с лихви.“

78. В параграфи 82-84 от обяснителния доклад подробно се разглеждат „средствата“, които са част от определението за „трафик на хора“ в член 4, буква а) от тази конвенция:

„82. Трафикантите често използват измама и въвеждане в заблуждение, като например когато жертвите са подведени, че ги очаква привлекателна работа, а не планираната експлоатация.

83. Под злоупотреба с уязвимо положение се разбира злоупотреба с всяка ситуация, в която засегнатото лице няма реална и приемлива алтернатива освен да се подложи на злоупотребата. Уязвимостта може да бъде от всякакъв вид — физическа, психологическа, емоционална, семейна, социална или икономическа. Ситуацията може например да включва несигурност или незаконност на административния статут на жертвата, икономическа зависимост или влошено здравословно състояние. Накратко, ситуацията може да се изразява във всяко състояние на трудност, при което човек е принуден да приеме да бъде експлоатиран. Лицата, злоупотребяващи с такова положение, грубо нарушават правата на човека и накърняват човешкото достойнство и неприкосновеност, от които никой не може да се откаже валидно.

84. Следователно трябва да се има предвид широк спектър от средства: отвлечане на жени с цел сексуална експлоатация, привличане на деца за участие в мрежи за педофилия или проституция, насилие от страна на сводници, с цел упражняване на контрол върху проститутките, използване на уязвимостта на юноши или възрастни, независимо дали е резултат от сексуално посегателство, или злоупотреба с икономическата несигурност или бедността на възрастни, които се надяват да подобрят собственото си положение и положението на семейството си. Тези различни случаи обаче отразяват по-скоро разлики в степента, отколкото различия в естеството на явлението, което във всеки случай може да бъде класифицирано като трафик и се основава на използването на такива методи.“

2. Препоръка № R (2000) 11

79. В точка 33 от своята Препоръка № R (2000) 11 относно действията срещу трафика на хора с цел сексуална експлоатация ([връзка](#)) Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва на държавите членки да „[д]адат възможност съответните съдилища да осъждат извършителите да изплащат обезщетения на жертвите“.

3. Препоръка 1545 (2002 г.)

80. В точка 10, буква г) в края от своята Препоръка 1545 (2002 г.) относно кампанията срещу трафика на жени ([връзка](#)) Парламентарната асамблея на Съвета на Европа изразява мнение, че „[и]звършителите трябва също да дължат обезщетение на жертвите на трафик“.

4. Резолюция 1983 (2014 г.)

81. В своята Резолюция 1983 (2014 г.) относно проституцията, трафика на хора и съвременното робство в Европа ([връзка](#)) Парламентарната асамблея на Съвета на Европа изразява, наред с другото, следните гледища:

„2. ... Необходимо е да се увеличат усилията за ограничаване на този бич [трафика на хора], като се отделят необходимите ресурси и усилия за превенция, разследване и наказателно преследване, като същевременно се гарантира, че освобождаването на жертвите от тази съвременна форма на робство и възстановяването на техните права и достойнство остават в центъра на предприетите действия.

3. Въпреки че са различни явления, трафикът на хора и проституцията са тясно свързани. Смята се, че 84 % от жертвите на трафик на хора в Европа са принудени да проституират; също така жертвите на трафик на хора представляват голяма част от лицата, предлагащи сексуални услуги. Липсата на точни и съпоставими данни за проституцията и трафика на хора затруднява точната оценка на въздействието, което различните разпоредби относно проституцията могат да окажат върху трафика на хора. Въпреки това, като се има предвид значителното припокриване на двете явления, Асамблеята счита, че законодателството и политиките относно проституцията са незаменими инструменти за борба с трафика на хора.

...

5. Законодателството и политиките по отношение на проституцията са различни в Европа, като варират от легализиране до криминализиране на дейностите, свързани с проституцията. ...

...

8. Асамблеята признава, че различните правни подходи и културната чувствителност затрудняват предлагането на единен модел на регламентиране на проституцията, който да е подходящ за всички държави членки. Въпреки това тя смята, че правата на човека трябва да бъдат основен критерий при разработването и прилагането на политиките по отношение на проституцията и трафика на хора.“

С. Асоциация на страните от Югоизточна Азия

82. Член 14, § 13 от Конвенцията срещу трафика на хора, особено на жени и деца на Асоциацията на страните от Югоизточна Азия (АСЕАН), която влиза в сила през 2017 г., след съответните ратификации или одобрение от Камбоджа, Мианмар, Филипините, Сингапур, Тайланд и Виетнам ([връзка](#)), гласи

„Всяка страна трябва да гарантира, че вътрешната ѝ правна система съдържа мерки, които предлагат на жертвите на трафик на хора възможността да получат обезщетение за претърпените вреди.“

III. ЕЛЕМЕНТИ НА СРАВНИТЕЛНОТО ПРАВО

A. Искове за обезщетение, заведени от жертви на трафик на хора срещу техните трафиканти във връзка с пропуснати ползи или неизплатени възнаграждения*1. Държави — членки на Съвета на Европа*

83. В доклад от 2008 г. (озаглавен „Компенсация за трафикирани и експлоатирани лица в региона на ОССЕ“), публикуван от Службата за демократични институции и права на човека на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, се отбелязва (на стр. 39 в края), че възможността да се получи обезщетение за доходи или постъпления, получени от трафикант, все още не е проучена в изследваните държави (Албания, Франция, Република Молдова, Румъния, Руската федерация,³ Украйна, Обединеното кралство и Съединените американски щати), въпреки че е била обмисляна от Съединените американски щати (вж. по отношение на последната точка параграфи 110—113 по-долу).

84. През 2020 г. GRETA започва третия кръг на наблюдението на изпълнението на Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. параграф 76 по-горе) от държавите страни по нея. Този кръг се фокусира върху достъпа на жертвите до правосъдие и въпроса за ефективните средства за правна защита. До момента GRETA е публикувала доклади за двадесет и една държави — страни по Конвенцията: Албания, Армения, Австрия, Белгия, България, Хърватия, Кипър, Дания, Франция, Грузия, Ирландия, Латвия, Люксембург, Малта, Република Молдова, Черна гора, Норвегия, Португалия, Румъния, Словашката република и Обединеното кралство. Повечето от тези доклади засягат въпроса дали жертвите на трафик могат да търсят обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи или неизплатени възнаграждения.

85. GRETA предоставя допълнителна информация по отношение на пет държави — Австрия, Белгия, Германия, Нидерландия и Норвегия — в своето становище като трета страна по настоящото дело (вж. параграф 143 по-долу), като специално се позовава на доходите от проституция. Тази информация е представена по-долу в съответните параграфи, отнасящи се до всяка от тези държави.

86. В доклада за Албания е отбелязано едно първоинстанционно решение, с което гражданският съд е отказал да осъди въпросния трафикант да върне парите, които жертвата е спечелила за него (вж. [GRETA\(2020\)09](#), § 70).

87. В доклада за Армения се отбелязва, че не съществуват конкретни критерии по отношение на изчисляването на обезщетението за трафик,

3. До 16 март 2022 г. Руската федерация е държава — членка на Съвета на Европа (вж. *Федотова и други срещу Русия* [ГК], № 40792/10 и две други, § 12, 17 януари 2023 г.).

че през отчетния период нито една жертва не е получила обезщетение в рамките на наказателно производство и че нито една жертва не е претендирала обезщетение в гражданско производство (вж. GREТА(2022)05, §§ 71-73).

88. В доклада за Австрия се отбелязва, че всеки може да предяви иск за неизплатени възнаграждения пред Трудовия и социален съд, но GREТА не е получила данни за такива дела. Той също така цитира две наказателни дела, в които трафикантите са били осъдени да възстановят на жертвите си приходите от проституцията, която са били принудени да практикуват (вж. GREТА(2020)05, §§ 87, 119 и 126). В своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) GREТА отбелязва, че Виенският окръжен съд по наказателни дела е постановил няколко решения, включително по двете горепосочени наказателни дела, в които загубата на доходи от експлоатация с цел проституция е била включена в общата сума на обезщетение, присъдено на жертвите.

89. В доклада за Белгия е отбелязано, че вредите, претърпени от жертвите на трафик с цел трудова експлоатация, могат да включват загуба на възнаграждения, която се изчислява от инспекцията по труда въз основа на скала, използвана в Белгия, и че прегледът на съответната съдебна практика показва, че присъдените обезщетения на жертвите понякога са значителни — особено по отношение на паричните загуби по дела за трудова експлоатация (вж. GREТА(2022)11, §§ 79 и 83). В своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) GREТА цитира пет наказателни дела от периода 2017-19 г., по които на жертвите е присъдено обезщетение за неизплатени доходи от експлоатация с цел проституция.

90. В доклада за България се споменава решението на Софийския градски съд по настоящото дело (вж. параграф 32 по-горе) и решенията, посочени в параграфи 55—56 по-горе, и въз основа на това се стига до заключението, че жертвите не могат да претендират за обезщетение за парични средства, които са били принудени да спечелят от проституция и след това да предадат на трафикантите си (вж. GREТА(2021)04, § 90 и бележка под линия 53).

91. В доклада за Хърватия се отбелязва, че властите не са докладвали за случаи, в които жертвите са търсили обезщетение от трафикантите в рамките на наказателни производства (вж. GREТА(2020)10, § 73).

92. В доклада за Кипър се отбелязва, че по закон жертвите могат да претендират обезщетение от трафикантите, включително за неизплатени заплати (вж. GREТА(2020)04, §§ 55 и 60).

93. В доклада за Дания се отбелязва, че по закон жертвите могат да претендират неизплатени възнаграждения от трафикантите, и се цитира едно такова дело (вж. GREТА(2021)05, §§ 60-61 и 65).

94. В доклада за Франция се отбелязва, че по закон всеки може да претендира неизплатени възнаграждения чрез трудов съд и че GREТА е

била информирана от представители на гражданското общество, че жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация не могат да претендират от трафикантите възстановяване на приходите си от експлоатация чрез проституция, тъй като проституцията не се счита за трудова дейност; в доклада обаче се отбелязва също, че според властите тази възможност всъщност не е изключена от нито един закон или съдебна практика (вж. GREТА(2022)01, §§ 81 и 93). В този доклад GREТА посочва, че „да бъдат жертвите на сексуална експлоатация лишени от обезщетение от трафикантите за пропуснати ползи на това основание би противоречало на предмета и целта на международните инструменти, създадени за осигуряване на ефективна защита на жертвите на всички форми на трафик на хора, и по-специално на член 15 от Конвенцията за борба с трафика на хора“ (пак там, § 81 в края). В своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) GREТА цитира решение от септември 2020 г. на Апелативния съд в Париж, с което е присъдено обезщетение за имуществени вреди на жертва, която е била противозаконно наета на работа в продължение на седем години в домакинство, без да получава възнаграждение.

95. Докладът за Грузия не съдържа информация по въпроса дали жертвите на трафик могат да търсят обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи или неизплатени възнаграждения (вж. GREТА(2021)02, §§ 54-59).

96. Във връзка с Германия GREТА цитира в своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) дело от 2014 г., в което наказателен съд е осъдил трафикант да плати на жертвата обезщетение за удържани приходи от експлоатация с цел проституция.

97. В доклада за Ирландия се отбелязва, че нито една жертва не е получила обезщетение от трафикант в страната поради факта, че до м. юни 2021 г. никой не е бил осъден за трафик на хора. Освен това, ако жертвите не са били наети чрез договор, те не биха могли да подадат жалба до службата за уреждане на спорове към Комисията по отношенията на работното място, която разглежда само претенции на законно наети лица (вж. GREТА(2022)12, §§ 72 и 75-76).

98. В доклада за Латвия се отбелязва, че по закон жертвите могат да претендират за обезщетение или за възстановяване на неизплатени възнаграждения и социалноосигурителни вноски чрез гражданско производство, като се цитира едно такова висящо дело. Там се цитира също така висящо наказателно дело за трафик на хора, в което е бил повдигнат въпросът за обезщетение за неизплатени възнаграждения (вж. GREТА(2022)02, §§ 66 и 82).

99. В доклада за Люксембург се отбелязва, че съгласно съдебната практика исковете за неизплатени възнаграждения очевидно са изключени от компетентността на наказателните съдилища и че поради това жертвите трябва да предявят такива искове пред трудовия съд. В

доклада се отбелязва също така, че според властите жертвите на сексуална експлоатация теоретично могат да претендират за обезщетение за суми, които са били принудени да спечелят чрез проституция и след това да предадат на трафикантите, но че няма примери за съдебни решения по такива въпроси (вж. GREТА(2022)13, §§ 61 и 64).

100. В доклада за Малта се отбелязва, от една страна, че спрямо нито една жертва на трафик на хора не е било присъждано обезщетение в Малта (било то в наказателно или в гражданско производство), но че по закон жертва, която е чуждестранен гражданин и упражнява нерегламентирана трудова заетост може да претендира неизплатени възнаграждения. От друга страна, в доклада се посочва, че жертвите могат да претендират неизплатени възнаграждения в рамките на наказателно производство и че през отчетния период такива искове на жертви са били успешни по три наказателни производства. В доклада се отбелязва също така, че проституцията е законна в Малта, но че скитането и набирането на клиенти са престъпления (вж. GREТА(2021)10, §§ 75 и 77-78 и бележка под линия 92).

101. В доклада за Република Молдова се отбелязва, че по закон имуществените вреди се състоят в пропуснати ползи в резултат на нарушение на право и че законът определя критерии за оценка на обезщетението за пропуснати заплати или доходи (вж. GREТА(2020)11, §§ 74-75).

102. В доклада за Черна гора се отбелязва, че досега нито един съд не е осъдил трафиканти на хора да платят обезщетение на жертвите си (вж. GREТА(2021)08, § 69).

103. По отношение на Нидерландия GREТА цитира в своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) три наказателни дела от 2020 г., по които трафикантите са били осъдени да платят на жертвите си значително обезщетение за имуществени вреди във връзка с удържани приходи от проституция; това обезщетение е било изчислено въз основа на информация за почасовите ставки, които са били начислявани на клиентите на жертвите, и средния брой дни в седмицата и в годината, в които жертвите са работили.

104. В доклада за Норвегия се посочват два случая, в които на жертвите е било присъдено обезщетение за пропуснати ползи, и се отбелязва, че съгласно наскоро приет закон органът на инспекцията по труда може да разпорежи изплащането на неизплатени възнаграждения (вж. GREТА(2022)07, §§ 74, 90 и 152, и бележка под линия 61). В своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) GREТА цитира решение от 2016 г. на Върховния съд на Норвегия (*Norges Høyesterett*) (HR-2016-2491-A), в което той допуска искове, предявени от жертви срещу трафиканти, за изплащане на доходите им от проституция. В това решение този съд намира, позовавайки се на член 6 от Протокола от

Палермо и член 15 от Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. параграфи 67 и 76 по-горе), че фактът, че исковете са свързани с такава „вредна и нежелана дейност“ като проституцията, не е от решаващо значение. Исковите не се отнасят до противозаконни действия, тъй като продажбата на сексуални услуги не е противозаконна в Норвегия. Ключовият момент е, че парите са били получени чрез трафик. При преценката дали исковете на жертвите трябва да бъдат уважени, акцентът трябва да бъде поставен върху намесата в тяхната свобода и лична неприкосновеност. Несъвместимо с желанието за защита на жертвите на трафик е да им се попречи да търсят пропуснати ползи от трафикантите си ([цитираното решение](#), §§ 87-92).

105. В доклада за Португалия се отбелязва, че исковете за обезщетение могат да обхващат неизплатени заплати, тъй като това представлява имуществена вреда, претърпяна поради експлоатация (вж. [GRETA\(2022\)08](#), § 80 в края).

106. В доклада за Румъния се отбелязва, без да се цитират конкретни дела, че по закон обезщетението за имуществени вреди, което може да бъде присъдено срещу трафикант, може да включва неизплатени възнаграждения и да се присъжда, когато на жертвите не са били изплатени или са били изплатени необосновано ниски суми (вж. [GRETA\(2021\)09](#), § 73).

107. По отношение на Сърбия GRETA цитира в своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) първоинстанционно решение по наказателно дело от 2018 г., с което на жертва на престъплението „създаване на условия за проституция“ е присъдена част от сумите, които тя е спечелила като сервитьорка, но които извършителят не е платил.

108. В доклада за Словашката република се отбелязва, че не съществува методика за изчисляване на обезщетението в случаи на трудова експлоатация (вж. [GRETA\(2020\)05](#), § 69).

109. В доклада за Обединеното кралство се отбелязва, че в Англия и Уелс гражданските искове срещу работодателя по принцип представляват средство на разположение на жертвите на принудителен труд или битово робство при недостатъчно заплащане или незаконно удържане на възнаграждения (вж. [GRETA\(2021\)12](#), § 117). По-нататък, в своето становище като трета страна (вж. параграф 143 по-долу) GRETA се позовава на делото *Hounga срещу Allen* [2014] UKSC 47. По това дело Върховният съд на Обединеното кралство единодушно уважава иск за непозволено увреждане, предявен от жалбоподателката — която петимата съдии, разгледали делото, приемат за жертва на трафик на хора — срещу нейния работодател за неправомерно уволнение. Съдът намира, че работодателят не може да се позовава на така нареченото „възражение за незаконност“ (понякога изразявано чрез латинската максима *ex turpi causa non oritur actio*), за да обори иска.

Аргументите на работодателя се основават на факта, че ищцата, чужденка, е знаела, че е влязла в страната под фалшив претекст и не може да пребивава законно след определена дата. По този начин тя незаконно е започнала работа в Обединеното кралство и тази незаконност представлява съществена част от нейната претенция. Съдът намира, че би било в противоречие със задълженията на Обединеното кралство по член 15, параграф 3 от Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. параграф 76 по-горе), ако законът му доведе до отхвърляне на иска въз основа на възражението за „незаконност“, и че това би било „в поразително противоречие с настойчивите усилия на настоящата обществена политика срещу трафика на хора и в защитата на неговите жертви“. Общественият интерес зад „възражението за незаконност“ (доколкото този обществен интерес изобщо съществува), трябва да отстъпи място на обществения интерес срещу трафика. За да стигнат до това заключение, петимата съдии са взели предвид и начина, по който Съдът е тълкувал и прилагал член 4 от Конвенцията.

2. Съединени американски щати

а) Федерално право

110. Член 1593 от дял 18 от Кодекса на Съединените американски щати (18 USC 1593), добавен по силата на Закона за защита на жертвите на трафик от 2000 г., е озаглавен „Задължителна реституция“ и гласи

„а) Независимо от разпоредбите на член 3663 или 3663А и в допълнение към всички други граждански или наказателни санкции, предвидени в закона, съдът постановява реституция при всяко престъпление по тази глава [което включва трафика на хора].

б)(1) Чрез постановяването на реституция по настоящия раздел, обвиняемият се осъжда да заплати на жертвата (чрез съответния съдебен механизъм) пълния размер на загубите, понесени от жертвата, както е определено от съда съгласно параграф 3 от настоящата алинея.

...

3) Използвания в настоящата алинея термин „пълният размер на загубите, понесени от жертвата“ ... включва освен това по-голямото измежду brutния доход или стойността на услугите или труда на жертвата за обвиняемия и стойността на труда на жертвата, определена от гаранциите за минимална работна заплата и извънреден труд на Закона за справедливите трудови стандарти (29 U.S.C. 201 и сл.).“

111. Федералните съдилища на Съединените американски щати постановяват, че възстановяването на средства е задължително съгласно тази разпоредба (вж. *Съединените щати срещу Fu Sheng Kuo*, 620 F.3d 1158, 1164 (9-и окръг 2010 г.); *In re Sealed Case*, 702 F.3d 59, 66 (Окръг Колумбия 2012 г.); *Съединените щати срещу Robinson*, 508 F. Прил. 867, 870 (8 окръг 2013 г.); и *Съединените щати срещу Culp*, 608 F. Прил. 390, 392 (6-и окръг 2015 г.)). Във връзка с проституцията

„стойността на услугите на жертвата за обвиняемия“ обикновено се изчислява, като се умножи средният дневен доход на жертвата по броя на дните, в които трафикантът е експлоатирал жертвата чрез проституция (вж. *Съединените щати срещу Lewis*, 791 F. Доп. 2d 81 (D.D.C. 2011 г.)). Федералните съдилища също така постановяват, че тъй като по силата на член 1593, буква б), точка 3 жертвите имат право на „брутния доход“, получен от трафикирането им, те могат да предендират цялата сума, получена от трафикантите, без да се приспадат никакви суми, изразходвани от трафикантите за издръжка на жертвите (вж. *Съединените щати срещу Williams*, 5 F. 4th 1295, 1304-08 (11-ти окръг 2021 г.)).

112. С прилагането на тази разпоредба по делото *Съединените щати срещу Mammedov*, 304 Фед. Аррх. 922 (2 кръг 2008 г.), Апелативният съд на Съединените щати във Втори окръг постановява (на стр. 926-27):

„... Mammedov твърди, че присъденото от Окръжния съд обезщетение е било неправилно, тъй като парите, спечелени от жертвите на Mammedov и по отношение на които Окръжният съд е постановил реституция, са резултат от противозаконна дейност, т.е. проституция. Този аргумент е неоснователен по две причини. Първо, този аргумент не отчита факта, че Mammedov е *накарал* жертвите си да упражняват противозаконна дейност чрез сила, измама или принуда, или чрез склоняване на непълнолетно лице. Като се има предвид признаването на вината от страна на Mammedov, той е знаел, че „силата, измамата или принудата“ са били „използвани, за да накарат [дадено] лице да участва в платен сексуален акт, или че [дадено] лице не е навършило 18 години и [е] накарано да участва в платен сексуален акт“. 18 U.S.C. § 159, буква а). Дори и да са участвали в противозаконна дейност, жените по това дело все пак са жертви на Mammedov. На второ място, 18 U.S.C. § 1593, буква а) предвижда, че съдът „постановява реституция при всяко престъпление по тази глава“, което включва трафика на хора с цел сексуална експлоатация, забранено по силата на 18 U.S.C. § 1591. 18 U.S.C. § 1593, буква а) (курсивът е добавен). „Чрез постановяването на реституция по този член обвиняемият се осъжда да заплати на жертвата ... пълния размер на загубите“, *пак там* § 1593, буква б), точка 1, като тези загуби „включват по-голямото измежду брутния доход или стойността на услугите или труда на жертвата за обвиняемия и стойността на труда на жертвата, определена от гаранциите за минимална работна заплата и извънреден труд на Закона за справедливите трудови стандарти“. *Пак там*. § 1593, буква б), точка 3. Терминът „жертва“ е дефиниран като „лице, пострадало в резултат на престъпление по тази глава“, включително от трафик с цел сексуална експлоатация. *Пак там*. § 1593, буква в). Следователно изричната разпоредба на 18 U.S.C. § 1593 изисква жертвите в този случай, т.е. лицата, които са предлагали сексуални услуги срещу заплащане по смисъла на 18 U.S.C. § 1591, да получат реституция, независимо от това, че приходите им са получени от противозаконни действия. ... „

113. Прилагайки тази разпоредба по делото *Съединените щати срещу Cortes-Castro*, 511 Фед. Аррх. 942 (11 кръг 2013 г.), Апелативният съд на Съединените щати във Единадесети окръг намира (на стр. 947):

„[Трафикантът] възразява, че постановяването на реституция възнагражда жертвите за техните противозаконни дейности, но този аргумент е абсурден, като се има предвид, че жертвите му са били поробени и принудени да проституират.“

в) Щатско право

114. През 2013 г. Националната конференция на комисарите по хармонизираното щатско законодателство изготвя Единен закон за предотвратяване на трафика на хора и средства за правна защита (**връзка**). До март 2023 г. този примерен закон е приет от девет щата (Делауеър, Луизиана, Монтана, Ню Хемпшир, Северна Дакота, Пенсилвания, Роуд Айлънд, Южна Каролина и Западна Вирджиния) и една територия (Вирджинските острови на САЩ). Член 10, озаглавен „Реституция“, гласи:

„а) Съдът осъжда лице, осъдено за престъпление по член 3, 4 или 5 [съответно трафик на хора, принудителен труд и сексуално робство], да заплати обезщетение на жертвата на престъплението в

...

(2) размер, равен на най-голямата от следните суми, без да се приспадат разходите, които обвиняемият е направил за издръжката на жертвата:

А) брутния доход на обвиняемия за труда или услугите на жертвата или стойността на сексуалната ѝ активност за обвиняемия;

Б) сумата, която обвиняемият е договорил да плати на жертвата; или

В) стойността на труда или услугите или сексуалните актове на жертвата, изчислена съгласно разпоредбите за минимална работна заплата и извънреден труд на Закона за справедливите трудови стандарти на труд, 29 U.S.C. Член 201 и сл., заедно с измененията] или [да се цитират разпоредбите за минимална работна заплата и извънреден труд на щата], в зависимост от това коя от стойностите е по-висока, дори ако разпоредбите не се прилагат за труда или услугите или сексуалните актове на жертвата.“

115. Съпътстващият коментар към този раздел от примерния закон гласи:

„В най-малко двадесет и един щата (Алабама, Аризона, Делауеър, Хавай, Айдахо, Илинойс, Индиана, Мичиган, Мисисипи, Мисури, Ню Хемпшир, Ню Джърси, Ню Мексико, Северна Дакота, Оклахома, Пенсилвания, Роуд Айлънд, Южна Каролина, Тенеси, Върмонт и Уайоминг) се изисква реституция по отношение на жертвата на трафик на хора.“

116. Според доклад от април 2014 г. (**връзка**) на AEquitas, организация с нестопанска цел със седалище във Вашингтон, по това време двадесет и пет щата са имали закони, които изрично са изисквали възстановяване на вредите на жертвите на трафик на хора, и тази реституция е трябвало да бъде изчислена въз основа или на брутния доход, който трафикантът е натрупал от услугите на жертвата, или на стойността на услугите, предоставени от жертвата.

3. Канада

117. Съгласно член 18, параграф 1, буква б) от Закона за защита на оцелелите от трафик на хора от 2020 г. на Албърта (**връзка**), по

отношение на иск, предявен във връзка с трафик, съдът „може ... да осъди обвиняемия да възстанови на ищеца всички постъпления, които е акумулирал в резултат на трафика на хора“.

118. Съгласно член 20, параграф 1, буква б) от Закона за сексуалната експлоатация на деца и трафика на хора на Манитоба от 2012 г. (връзка), при иск за трафик съдът „може ... да осъди обвиняемия да възстанови на ищеца всички постъпления, които е акумулирал в резултат на трафика на ищеца“.

119. Съгласно член 16, параграф 1 от Закона за предотвратяване и правна защита при трафик на хора на Онтарио от 2017 г. (връзка) „[ж]ертва на трафик на хора може да предяви иск срещу всяко лице, което е участвало в трафика на хора“. В член 17, параграф 1, буква б) се предвижда, че правомощията на съда в такива производства включват „осъждане на обвиняемия да възстанови на ищеца за всички постъпления, които обвиняемият е акумулирал в резултат на трафик на хора“.

120. Съгласно член 18, параграф 1, буква б) от Закона за защита от трафик на хора на Саскачуан от 2021 г. (връзка), по иск за трафик съдът „може ...[,] по отношение на всички постъпления, които са били акумулирани от обвиняемия в резултат на трафик на хора[,] i) да осъди обвиняемия да възстанови ищеца тези постъпления; и ii) да постанови в полза на ищеца възстановяване на тези постъпления срещу обвиняемия“.

В. Действителност и изпълнение на договорите за извършване на сексуални услуги

121. Неотдавнашно сравнителноправно проучване на двадесет и осем европейски правни системи установи, че макар в по-голямата част от тези системи въпросът да не е бил пряко проверяван в съдебен спор, в двадесет и три от тях договор между лице, извършващо сексуални услуги и клиент със сигурност или вероятно би бил неизпълняем: Белгия, България, Хърватия, Кипър, Чешката република, Дания, Англия, Естония, Франция, Финландия, Гърция, Ирландия, Италия, Литва, Малта, Полша, Португалия, Румъния, Шотландия, Словакия, Словения, Испания и Швеция. Въпреки това в три системи (Франция, Словения и Испания) лицето, извършващо сексуални услуги би могло евентуално да получи заплащане за предоставените услуги по силата на правилата, уреждащи необосновано обогатяване (в Испания този способ за защита би бил достъпен само в случаи на зависимост, злоупотреба или особена уязвимост). В пет системи (Австрия, Германия, Унгария, Латвия и Нидерландия) договорното задължение на клиента да заплати договорената цена за сексуалните услуги най-вероятно би било действително и изпълняемо (вж. A. Colombi Ciacchi, C. Mak и Z.

Mansoor (ред.), *Immoral Contracts in Europe* (Неморалните договори в Европа), Intersentia, 2020 г., стр. 37-126 и 722-23).

ОТНОСИМИ МЕЖДУНАРОДНИ ДОКЛАДИ

122. В доклада си от 2015 г. относно прилагането на Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. параграф 76 по-горе) от България ([GRETA\(2015\)32](#)), GRETA отбелязва в параграф 165, че „[н]е е налице информация за нито един граждански иск, подаден от жертва на трафик пред граждански съд“.

ПРАВОТО

I. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 4 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

123. Жалбоподателката се оплаква, че не е разполагала с правен способ, чрез който да претендира от Х обезщетение за доходите от проституция, които той ѝ е отнел. Тя се позовава на членове 4 и 13 от Конвенцията.

124. Без все още да се произнася по въпроса дали член 4 от Конвенцията е приложим и установява позитивно задължение в посоката, поддържана от жалбоподателката — въпроси, разгледани, както следва съответно по-долу — Съдът намира, че въпросите, повдигнати в жалбата, следва да бъдат разгледани само от гледна точка на този член (вж. *C.N. и V. срещу Франция*, № 67724/09, § 113, 11 октомври 2012 г.; *C.N. срещу Обединеното кралство*, № 4239/08, § 86, 13 ноември 2012 г.; както и *T.I. и други срещу Гърция*, 40311/10, § 97, 18 юли 2019 г.; вж. също, по аналогия, *S.M. срещу Хърватия [ГК]*, № 60561/14, §§ 241-42, 25 юни 2020 г.). В такива хипотези оплакванията по член 13 от Конвенцията са само преформулиране на тези по материалноправната разпоредба (вж. *Mosley срещу Обединеното кралство*, № 48009/08, § 66, 10 май 2011 г.).

125. Съответната част от член 4 от Конвенцията гласи:

„1. Никой не може да бъде държан в робство или принудително подчинение.

2. Никой не може да бъде заставан да извършва принудителен или задължителен труд. ... „

А. Допустимост

1. Становищата на страните

а) Правителството

126. Правителството твърди, че член 4 от Конвенцията не се прилага, че жалбоподателката не е изчерпала вътрешноправните средства за защита и че жалбата е явно необоснована.

127. В подкрепа на тези твърдения правителството посочва, че Х е бил обвинен и осъден по основния състав за трафик на хора по чл. 159а, ал. 1 от българския Наказателен кодекс, което е по-широко от международното определение за трафик, тъй като не изисква да се определят „средствата“ за трафик. Единствено квалифицираният състав по чл. 159а ал. 2 съответства на международното определение (вж. параграфи 34—36 по-горе). Следователно осъждането по основния състав не е достатъчно, за да ангажира член 4 от Конвенцията. Правителството отбелязва, че жалбоподателката е взела участие в наказателното производство срещу Х, по време на което е могла да се възползва от безплатна правна помощ по-рано от момента, в който действително е наела адвокат (дори на досъдебната фаза), но не е оспорила начина, по който властите са квалифицирали неговото престъпление. Освен това в рамките на това производство жалбоподателката не е твърдяла, освен че е посочила, че Х е задържал личната ѝ карта, че е била подложена на насилие или друга форма на принуда в най-широкия възможен смисъл на това понятие. Тя е твърдяла единствено, че Х се е възползвал от нейното положение. Въз основа на това не може да се каже, че тя е формулирала правилно оплакване по член 4 или че отхвърлянето на иска ѝ за обезщетение срещу Х за пропуснати ползи ангажира тази разпоредба.

128. Правителството посочва още, че българските съдилища не са приели за достоверни твърденията на жалбоподателката, че когато се е запознала с Х, не е знаела каква работа ще ѝ предложи и че той я е заплашвал. Няма и доказателства, че Х е въвел в заблуждение жалбоподателката. Фактът, че той е задържал личната ѝ карта, също не показва недвусмислено, че става дума за трафик. На първо място, въпреки че на места твърди, че Х е направил това, за да предотврати бягството ѝ от него, жалбоподателката също така понякога заявява, че това е била предпазна мярка срещу клиент, който би могъл да открадне чантата ѝ. На второ място, тъй като по време на въпросните събития жалбоподателката не е била в чужбина, задържането на личната ѝ карта не ѝ е попречило да напусне Х. Не може да се твърди, че тя не е могла да го направи, защото Х е задържал доходите ѝ. Той ѝ е давал около 500 лева месечно, която сума е била по-голяма от минималната работна заплата в България по това време и е покривала разходите ѝ за издръжка.

Нито евентуалната емоционална привързаност на жалбоподателката към Х, нито евентуалното ѝ психично заболяване, от което тя може да е страдала, не са могли да я направят уязвима спрямо Х — още повече че няма доказателства той да е знаел за каквито и да било психични проблеми на жалбоподателката и следователно не би могъл да се възползва от произтичащата от това зависимост. Следователно ситуацията на жалбоподателката не е била такава на трафик или принудителна проституция и съответно член 4 от Конвенцията не е приложим.

б) Жалбоподателката

129. Жалбоподателката отговаря, че Х е използвал „средства“, за да я трафикира: той е злоупотребил с нейната уязвимост. В тази връзка тя посочва, че произхожда от малко село в един от най-бедните райони на България, че е била безработна, когато се е запознала с Х, че по това време е страдала от биполярно разстройство и маниакален епизод (един от чиито симптоми е повишеното либидо) и че се е привързала емоционално към Х. Той се е възползвал от комбинацията от тези фактори, за да я убеди да предлага сексуални услуги.

130. Жалбоподателката твърди още, че е необосновано от нея да се очаква да оспори начина, по който органите са квалифицирали престъплението на Х. По време на досъдебното производство срещу него тя не е разполагала с адвокат, а съгласно процесуалните правила е било невъзможно да поиска от наказателния съд, който разглежда делото му, да преквалифицира престъплението в по-тежко. Освен това жалбоподателката твърди, че е било по-лесно да бъде осъден по основния състав на престъплението, отколкото по квалификацията. Въпреки това тя настоява съдилищата да третират средствата, които Х е използвал, за да я накара да се занимава с извършване на сексуални услуги в негова полза, като отегчаващо обстоятелство. Освен това е ясно, че макар да ѝ е давал джобни пари, той я е експлоатирал, като, наред с другото, е задържал по-голямата част от приходите ѝ и я е принуждавал да работи прекалено дълго време при опасни условия.

131. Накратко, жалбоподателката е била жертва на трафик на хора и действията на Х спрямо нея ангажират член 4 от Конвенцията.

2. Преценката на Съда

а) Съвместимост *ratione materiae*

132. Съгласно установената практика на Съда въпросът дали дадена ситуация включва всички елементи на трафика на хора — и дали по този начин се прилага член 4 от Конвенцията — е въпрос на факти, който трябва да се разгледа предвид всички обстоятелства по делото (вж. *S.M.*

срещу Хърватия, цитирано по-горе, § 302; *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, №№ 77587/12 и 74603/12, § 149, 16 февруари 2021 г.; и *Zoletic и други срещу Азербайджан*, № 20116/12, § 157, 7 октомври 2021 г.). Следователно анализът на този въпрос изисква по-подробно разглеждане на доказателствата и фактите.

133. От това следва, че възражението на правителството, че член 4 от Конвенцията е неприложим и че следователно жалбата е несъвместима *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на член 35 § 3, буква а), трябва да бъде присъединено към разглеждането на делото по същество.

134. Що се отнася до въпроса дали отхвърлянето на иска на жалбоподателката срещу X за пропуснати ползи задейства прилагането на член 4 от Конвенцията, това зависи от тълкуването на тази разпоредба (вж. *Rantsev срещу Кипър и Русия*, № 25965/04, § 211, ЕСПЧ 2010 г. (извадки), и *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 238; вж. също, по аналогия, *Calvelli и Ciglio срещу Италия* [ГК], № 32967/96, § 38, ЕСПЧ 2002-I; *Vo срещу Франция* [ГК], № 53924/00, § 44, ЕСПЧ 2004-VIII; *Demir и Baykara срещу Турция* [ГК], № 34503/97, § 58, ЕСПЧ 2008 г.; *Tănase срещу Молдова* [ГК], № 7/08, § 132, ЕСПЧ 2010 г.; и *Austin и други срещу Обединеното кралство* [ГК], №№ 39692/09, 40713/09 и 41008/09, § 50, 15 март 2012 г.). Така че той също се отнася до въпрос по същество (вж., по аналогия, *дело „относно някои аспекти на законите за използване на езиците в образованието в Белгия“* (предварително възражение), 9 февруари 1967 г., стр. 18, Серия А № 5; *Glaspapp срещу Германия*, 28 август 1986 г., § 41, Серия А № 104; и *Vozano срещу Франция*, 18 декември 1986 г., § 42, Серия А № 111).

б) Изчерпване на вътрешноправните средства за защита

135. Жалбоподателката не изглежда да е упражнила правото си да участва като пострадал в досъдебното производство срещу X, но след това е участвала в съдебната фаза на наказателното производство срещу него като частен обвинител и граждански ищец (вж. параграфи 17—19, 23 и 26 по-горе). Съгласно българското право обаче нито една от тези роли не ѝ е дала възможност да влияе при вземането на решение относно това какви конкретни обвинения ще бъдат повдигнати срещу X (вж. параграфи 61, 63 и 65 по-горе). Следователно по закон тя няма възможност да направи това, за което правителството я упреква, че не е направила: да поиска на X да бъде повдигнато обвинение за престъпление трафик на хора по квалифицирания състав на чл. 159а, ал. 2 от българския Наказателен кодекс, което обхваща и трите елемента на международното определение за трафик на хора: „действие“, „средство“ и „цел“ (вж. параграфи 34—36 по-горе). Следователно е излишно да се изследва дали тя е могла да направи това на практика. Достатъчно е да се отбележи, че тя наистина се е позовала на средствата,

използвани от X, за да я накара да предлага сексуални услуги в негова полза — както в подкрепа на гражданския ѝ иск (вж. параграфи 18 и 24 по-горе), така и когато призовава съдилищата, разглеждащи неговото дело, да вземат предвид тези средства като отегчаващо обстоятелство по отношение на престъплението по основния състав на чл. 159а ал. 1 от същия кодекс (вж. параграфи 21 и 34 по-горе). Освен това, макар и да не се позовава на член 4 от Конвенцията, жалбоподателката обжалва неприемането на иска ѝ срещу X по отношение на пропуснати ползи въз основа на аргументи, подобни на тези, които тя впоследствие изтъква пред Съда във връзка с тази разпоредба (вж. параграф 31 и параграф 138 по-горе). По този начин тя предоставя на българските съдилища възможността да избегнат или да разгледат въпроса за обезщетение за твърдяното нарушение (вж. по аналогия, *Chowdury и други срещу Гърция*, № 21884/15, § 68, 30 март 2017 г.).

136. Следователно възражението на Правителството за неизчерпване на средствата за правна защита е издържано.

с) Заключение по допустимостта на жалбата

137. Освен това жалбата не е явно необоснована (както твърди правителството, чието възражение в това отношение съответно трябва да бъде отхвърлено — за сравнение вж. *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 239) или недопустима на друго основание. Следователно тя трябва да бъде обявена за допустима.

В. По същество

1. Становища на страните и на третата страна

а) Жалбоподателката

138. Жалбоподателката твърди, че доброволното извършване на сексуални услуги (от една страна), и експлоатацията на лице с цел принуждаване към проституция (от друга страна) са две различни неща. Поради това е без значение дали дадена държава е решила да забрани доброволното извършване на сексуални услуги или не. Тя е станала жертва на престъпление, което е донесло финансова изгода на извършителя. Същественият въпрос е дали член 4 от Конвенцията изисква лице, което е експлоатирано друго лице с цел проституция, да обезщети това лице за незаконната печалба, която е получило от тази експлоатация. Както вече е установено по членове 2 и 3 от Конвенцията, член 4 трябва да се тълкува като изискващ не само ефективно разследване на деяния, които не отговарят на неговите изисквания, но също така като предоставящ възможност поне да се търси обезщетение за такива деяния. Въпреки че жалбоподателката е напълно

удовлетворена от наказателноправните мерки, предприети срещу X, и от осъждането му да ѝ заплати обезщетение за неимуществени вреди, според нея е било необходимо да се уважи и иска ѝ за пропуснати ползи срещу него. Въпреки това, съгласно тълкуването, възприето от съдилищата, този иск е бил изначално обречен и не е имало други правни възможности.

139. В допълнителното си становище, представено след като българският Конституционен съд е обявил чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс за противоконституционен (вж. параграф 49 по-горе), жалбоподателката отбелязва, че решението на този съд не е подобрило индивидуалното ѝ положение, тъй като не може да послужи като основание за възобновяване на производството срещу X. Освен това решението не провъзгласява изрично правото на обезщетение за пропуснати ползи от сексуална експлоатация.

b) Правителството

140. Правителството изтъква, че законодателството и политиките по отношение на проституцията се различават значително в Европа, като варират от криминализиране до пълно легализиране, в зависимост от това как съответното общество гледа на нея. Съществуват държави, в които проституцията, макар и законна, се възприема като противоречаща на обществения морал. Доколкото е известно, съдилищата само на пет договарящи страни допуснат искове за обезщетяване на пропуснати ползи, подадени от пострадали, станали жертва на трафик с цел проституция. С оглед на тези различни национални подходи въпросът остава в рамките на свободата на преценка на всяка държава и извън границите на позитивните задължения, произтичащи от член 4 от Конвенцията. Жертви на трафик в България биха могли да претендират обезщетение за имуществени и неимуществени вреди в други отношения и да прибегнат до механизма за обезщетяване на пострадалите от престъпления (вж. параграф 59 по-горе).

141. В допълнително становище, след като българският Конституционен съд обявява чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс за противоконституционен (вж. параграф 49 по-горе), правителството посочва, че решението на този съд няма ретроативно действие, и твърди, че то не изглежда да изключва каквато и да е възможност за криминализиране на проституцията както в нейната цялост, така и по отношение на някои от нейните аспекти. Но дори ако това решение изключва тази възможност, това не би могло да попречи на съдилищата да определят договорите за проституция като противоречащи на добрите нрави и следователно нищожни, както е в случая на жалбоподателката. Това е било основното основание за отхвърляне на нейния иск срещу X за пропуснати ползи. Решението на

Конституционния съд не установява задължение за правно признаване на приходите от проституция. Както се признава в различни международни актове и от самия Съд, договарящите държави не са постигнали консенсус по отношение на правната уредба на проституцията.

с) Третата страна, GRETA

142. Третата страна, встъпила в делото, GRETA, твърди, че съгласно няколко международноправни инструмента държавите са длъжни да дадат възможност на жертвите на трафик да търсят от трафикантите си обезщетение за пропуснати ползи. В повечето държави — страни по Конвенцията за борба с трафика на хора, жертвите могат да претендират такова обезщетение по силата на общите правила на непозволеното увреждане, а в редица държави жертвите на принудителен труд могат да претендират неизплатено възнаграждение в рамките на трудово производство. GRETA посочва примери, цитирани в нейните доклади, както и дава и допълнителни примери. Изразява съжаление, че подобни искове са рядкост и са трудни за поддържане на практика.

143. Според информацията, с която разполага GRETA, само две държави — страни по Конвенцията за борба с трафика на хора — България и Малта — не позволяват на жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация да търсят обезщетение от извършителите на такъв трафик по отношение на доходите, получени в резултат на проституция. В Малта това е невъзможно, тъй като проституцията не се счита за трудова дейност. За разлика от това в поне пет държави — Австрия, Белгия, Германия, Нидерландия и Норвегия — съдилищата са уважавали такива искове.

144. Според GRETA не даването на възможност на жертвите на сексуална експлоатация да получат обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи (тъй като проституцията се счита за незаконна, неморална или нежелана) противоречи на предмета и целта на международните инструменти, създадени с цел подходяща защита на жертвите на всички форми на трафик, и по-специално на член 15 от Конвенцията за борба с трафика на хора. Основното съображение е не дали проституцията е законна или незаконна, или нежелана дейност, вредна за обществото, а кой вариант би защитил по-ефективно жертвите на трафик.

2. Преценката на Съда

а) Жертва ли е жалбоподателката на трафик на хора по смисъла на член 4 от Конвенцията?

145. Установено е, че трафикът на хора (както национален, така и транснационален) попада в приложното поле на член 4 от Конвенцията

(вж. цитираните по-горе дела *S.M. срещу Хърватия*, § 296; *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, § 148; и *Zoletic и други*, § 154). Това обаче е така, само ако са налице и трите елемента на определението за трафик, изложени в член 3, буква а) от Протокола от Палермо и член 4, буква а) от Конвенцията за борба с трафика на хора — често описвани като „действие“, „средства“ и „цел“, въпреки че наличието на „средства“ не е необходимо, когато се касае за дете (вж. цитираните по-горе дела *S. M. срещу Хърватия*, §§ 290 и 296; *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, § 149; и *Zoletic и други*, § 155).

146. Както е отбелязано в параграф 132 по-горе, съгласно установената практика на Съда въпросът дали дадена ситуация включва всички тези елементи е въпрос на факт, който трябва да се прецени с оглед всички обстоятелства по делото. Следователно фактът, че Х е бил обвинен и осъден само за престъпление по основния състав на чл. 159а, ал. 1 от българския Наказателен кодекс — съгласно който престъплението трафик на хора е извършено, дори ако липсва елементът „средство“ („действие“ и „цел“ са достатъчни — вж. параграфи 34 и 36 по-горе) — не е решаващ. Съдът трябва въз основа на всички налични доказателства, включително фактическите констатации, направени в наказателното производство срещу Х — с които той по никакъв начин не е обвързан или ограничен при прилагането на Конвенцията (вж. по аналогия, *Ribitsch срещу Австрия*, 4 декември 1995 г., § 32 в края, Серия А № 336, и *Austin и други*, цитирано по-горе, § 61) — да установи сам дали в случая на жалбоподателката са били налице и трите елемента на международното определение за трафик.

147. Ясно е, че са налице „действие“ и „цел“. Наказателният съд, който осъжда Х, установява въз основа на всички доказателства по делото, че той е набирал жалбоподателката два пъти и продължително я е укривал и транспортирал с цел да я експлоатира за сексуални услуги, извършвани срещу заплащане (вж. параграф 28 по-горе). По-късно апелативният съд напълно потвърждава тези констатации (вж. параграф 32 по-горе). Всъщност наличието на тези два елемента от международното определение за трафик на хора не е оспорено от правителството (вж. параграфи 126—127 по-горе).

148. Що се отнася до „средствата“, вярно е, че няма доказателства, че Х е прибягнал до насилие или заплахи за насилие, за да накара жалбоподателката да предлага сексуални услуги в негова полза. Международното право обаче отразява ясно разбирането, че съвременният трафик на хора понякога се извършва с по-рафинирани средства, като например измама, психологически натиск и злоупотреба с уязвимо положение (за значението на последния израз в този контекст вж. параграфи 68 и 78 и по-горе). Тези тактики не трябва да се разглеждат изолирано. Както е изяснено в параграф 84 от гореспомнатия обяснителен доклад към Конвенцията за борба с

трафика на хора (вж. параграф 78 по-горе), те отразяват само разлики в степента; в действителност те могат да се и често се припокриват. Жалбоподателката е била бедна и емоционално нестабилна млада жена, родом от малко село, която очевидно е имала проблемни отношения с родителите си (с които очевидно е живяла през целия си живот, преди да срещне X — вж. параграф 4 по-горе). От своя страна, X — мъж, който е с няколко години по-възрастен от жалбоподателката, има криминално досие, редовно се занимава професионално с предлагане на сексуални услуги и очевидно извлича всичките си доходи от тези услуги, и е свързан със сводници (вж. параграф 5 по-горе) — взема жалбоподателката да живее в дома му заедно с него, съпругата и децата му. Освен това именно той инструктира жалбоподателката за практическите детайли как да предлага секс услуги и се представя за неин „защитник“ (вж. параграф 6 по-горе). Не е пресилено от всичко това да се стигне до заключението, че тя се е чувствала достатъчно зависима от него, за да не му се противопостави открито.

149. Отнемането от страна на X на значителна част от доходите на жалбоподателката (вж. параграфи 9 и 28 по-горе) също трябва да е довело до известна степен на зависимост от него. Удържането на заплатените суми по този начин също е послужило като средство за контролиране на жалбоподателката (вж. цитираното по-горе дело *S.M. срещу Хърватия*, §§ 143, точка viii) и 301). Дори и на практика тя да е разполагала с достатъчно пари, за да покрие най-основните си потребности, лесно може да се стигне до заключението, че отнемайки доходите ѝ X я е оставил без ресурси, които биха ѝ били от полза, за да се установи сама. Такова усещане също трябва да я е ограничило, поне за известен период, да остане с него.

150. От известно значение е и фактът, че в някакъв период X и жалбоподателката очевидно са имали интимни отношения (вж. параграф 6 в края по-горе). Добре известно е, че трафикантите понякога (особено по отношение на млади или емоционално уязвими жертви) набелязват жертви, експлоатирани за проституция, като ги примамват в интимни отношения и се представят за техни романтични партньори — по този начин създават чувство за емоционална връзка и зависимост.

151. Важно е да се отбележи, че при потвърждаване на първоинстанционното решение срещу X, въззивният съд отбелязва, че той е въвел жалбоподателката в заблуждение и ѝ е предложил облаги с цел да я склони да проституира, както и че жалбоподателката е била лишена от възможността да се движи свободно или да контактува със семейството си и е била скрита в дома на X. При преценката на въпроса за неимуществените вреди Съдът взема предвид и степента на принудата, на която е била подложена жалбоподателката (вж. параграф 32 по-горе).

152. Освен това има някои доказателства, че Х е ударил жалбоподателката в друг контекст (вж. параграф 14 по-горе). Съществуват и някои доказателства, че той е злоупотребил с нейната емоционална и социална уязвимост, за да контролира поведението ѝ. По-конкретно, той очевидно я е манипулирал, като изтъквал своята и на семейството си почти изключителна зависимост от доходите, произтичащи от сексуалните услуги, извършвани от нея (вж. параграф 9 по-горе). Още по-важно е, че очевидно е заплашвал, че ще разкрие пред съседите ѝ факта, че тя се занимава със сексуални услуги (вж. параграф 10 по-горе). С оглед на социалния и семейния произход на жалбоподателката подобна заплаха за репутацията ѝ трудно може да бъде отхвърлена като безобидна (вж. По аналогия, *Armonienė срещу Литва*, № 36919/02, § 42, 25 ноември 2008 г., и *Biriuk срещу Литва*, № 23373/03, § 41, 25 ноември 2008 г.). От август 2012 г. нататък Х очевидно е задържал и личната карта на жалбоподателката (вж. параграфи 9, 11 и 14 по-горе; вж. също *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, §§ 143, точка vii) и 301). Дори ако последното има по-малко значение в настоящия случай, отколкото в случаи, свързани с трансграничен трафик, задържането на личната карта на жалбоподателката все пак води до значително ограничение на нейната свобода на движение — особено след като документите за самоличност често могат да бъдат изисквани за различни ежедневни ангажименти (вж. по аналогия, *Смирнова срещу Русия*, №№ 46133/99 и 48183/99, § 97, ЕСПЧ 2003-IX (извлечения), и *Ahmadov срещу Азербайджан*, № 32538/10, § 46, 30 януари 2020 г.).

153. Фактът, че жалбоподателката може да е дала, поне първоначално, съгласието си да предлага сексуални услуги в полза на Х, не е решаващ (вж. по аналогия *Chowdury и други*, цитирано по-горе, § 96). Във всеки случай, съгласно определенията на Конвенцията за борба с трафика на хора (които се отнасят и до този въпрос), такова съгласие е без значение, ако е използвано някое от „средствата“ на трафик. Също така не е от решаващо значение, че жалбоподателката евентуално е могла да се освободи от Х по-рано, по време на едно от предишните си съприкосновения с полицията (вж. параграф 7 в края и 10 по-горе).

154. С оглед на всичко това Съдът е достатъчно убеден, че в случая е бил налице и елементът „средства“.

155. От това следва, че и трите елемента на международното определение за трафик на хора — „действие“, „средства“ и „цел“ — са налице и че член 4 от Конвенцията е приложим.

156. Това заключение естествено не следва да се разглежда като констатация, че Х е виновен за престъплението трафик на хора по квалифицирания състав на чл. 159а, ал. 2 от българския Наказателен кодекс, който също изисква използването на „средства“ (вж.

параграфи 35—36 по-горе). На първо място, Съдът не е компетентен да се произнася по каквито и да било въпроси, свързани с личната наказателна отговорност (вж. *Tanli срещу Турция*, № 26129/95, § 111 в края, ЕСПЧ 2001-III (извлечения); *М.Ч. срещу България*, № 39272/98, § 168 в края, ЕСПЧ 2003-XII; и *Й срещу България*, № 41990/18, § 94, 20 февруари 2020 г.). На второ място, въпреки че задължителният стандарт за доказване пред Съда е този на „извън всякакво разумно съмнение“, този стандарт не е непременно еквивалентен на този, който се изисква в националните правни системи, които го използват (вж. *Merabishvili срещу Грузия* [ГК], № 72508/13, § 314, 28 ноември 2017 г., с допълнителни препратки).

157. Предвид заключението в параграф 155 по-горе, възражението на правителството, че жалбата е несъвместима *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на член 35 § 3, буква а), което е присъединено към делото по същество (вж. параграф 133 по-горе), трябва да бъде отхвърлено.

- б) Съществува ли позитивно задължение по член 4 от Конвенцията да се даде възможност на жертвите на трафик на хора да претендират обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи?**

158. Съдът последователно е постановявал, че член 4 от Конвенцията установява позитивни задължения за договарящите страни (вж. *Siliadin срещу Франция*, № 73316/01, § 89, ЕСПЧ 2005-VII; *Rantsev*, цитирано по-горе, §§ 285-86; и *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 306). До този момент се е приема, че общата рамка на тези позитивни задължения включва: а) задължение за въвеждане на законодателна и административна рамка, която забранява и наказва трафика на хора; б) задължение, при определени обстоятелства, да се предприемат оперативни мерки за защита на жертвите или потенциалните жертви на трафик; и в) процесуално задължение за разследване на ситуации на потенциален трафик (вж. *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 306).

159. Смята се, че задължението за въвеждане на законодателна и административна рамка обхваща и начина, по който вътрешното право урежда определени въпроси. По делата *Siliadin* (цитирано по-горе, § 141-48), *C.N. срещу Обединеното кралство* (цитирано по-горе, §§ 73-81), *L.E. срещу Гърция* (№ 71545/12, § 70, 21 януари 2016 г.), *Chowdury и други* (цитирано по-горе, §§ 105-09) и *T.I. и други срещу Гърция* (цитирано по-горе, §§ 141-44) е прието, че то обхваща материалното съдържание на националното наказателно право. По делото *Chowdury и други* (цитирано по-горе, § 108) Съдът също така е разгледал дали националното наказателно-процесуално право е в съответствие с тези позитивни задължения. По-важно за настоящите цели е, че по същото дело Съдът отбелязва, че член 15 § 3 от Конвенцията за борба с трафика

на хора задължава държавите да предвидят във вътрешното си право правото на жертвите на трафик да получат обезщетение от извършителите (вж. параграфи 76—77 по-горе), и приема ниския размер на обезщетението, присъдено на жалбоподателите, като елемент, водещ до заключението, че държавата ответник не е спазила член 4 от Конвенцията (вж. *Chowdury и други*, цитирано по-горе, § 126). По делото *Rantsev* (цитирано по-горе, §§ 284 и 291-93) е прието, че задължението обхваща материалното съдържание на националното имиграционно законодателство, а по делото *L.E. срещу Гърция* (цитирано по-горе, § 71 в края) Съдът дори разглежда дали е била правилно транспонирана директива на Европейския съюз.

160. Що се отнася до задължението за предприемане на оперативни мерки за защита на жертвите на трафик на хора, е прието, че то обхваща и начина, по който тези жертви са третирани от системата на наказателното правораздаване: по делото *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство* (цитирано по-горе, § 159) Съдът постановява, че наказателното преследване на жертви или потенциални жертви на трафик на хора понякога може да бъде в противоречие с това задължение. Както и по делата *Siliadin* и *Rantsev* (и двете цитирани по-горе), когато е стигнал до това заключение и след това е определил параметрите на въпросното позитивно задължение, Съдът е взел предвид най-вече разпоредбите на специализираните международноправни инструменти в областта на трафика на хора, включително Протокола от Палермо и Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, цитирано по-горе, §§ 158, 160 и 162).

161. В конкретния случай Съдът за първи път се изправя пред въпроса дали съществува позитивно задължение по член 4 от Конвенцията да се даде възможност на жертвите на трафик на хора да претендират обезщетение от техните трафиканти по отношение на пропуснатите ползи.

(i) *Общи принципи, от които се ръководи тълкувателният подход на Съда*

162. При преценката дали член 4 от Конвенцията действително дава възможност на жертвите на трафик да претендират обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи, Съдът ще има предвид по-специално три от постулатите за тълкуване, които обикновено го ръководят.

163. Първият от тези постулати е, че предметът и целта на Конвенцията като инструмент за защита на отделните човешки същества изискват нейните разпоредби и тези на протоколите към нея да се тълкуват по начин, който прави правата, които те гарантират, практически приложими и ефективни (вж. сред много други източници, *Artico срещу Италия*, 13 май 1980 г., § 33, Серия А № 37; *Soering срещу*

Обединеното кралство, 7 юли 1989 г., § 87, Серия А № 161; и *Demir u Baykara*, цитирано по-горе, § 66).

164. Вторият постулат е, че Конвенцията и протоколите към нея трябва да се тълкуват, доколкото е възможно, в съответствие с другите норми на международното право, от които те са част (вж., сред много други източници, *Al-Adsani срещу Обединеното кралство* [ГК], № 35763/97, § 55, ЕСПЧ 2001-XI; *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi срещу Ирландия* [ГК], №. 45036/98, § 150, ЕСПЧ 2005-VI; и *Hassan срещу Обединеното кралство* [ГК], № 29750/09, §§ 77 и 102, ЕСПЧ 2014 г.). По-конкретно, точните задължения, които материалноправните разпоредби на Конвенцията и протоколите към нея налагат на договарящите страни, трябва да се тълкуват в светлината на съответните международни договори, които се прилагат в конкретната разглеждана сфера (вж. *Demir u Baykara*, цитирано по-горе, § 69). Трябва да се вземат предвид всички съответни норми на международното право, приложими към отношенията между страните — по-специално нормите, отнасящи се до международната защита на правата на човека (вж. *Neulinger u Shuruk срещу Швейцария* [ГК], №. 41615/07, § 131, ЕСПЧ 2010 г.; *Nada срещу Швейцария* [ГК], № 10593/08, § 169, ЕСПЧ 2012 г.; и *X и други срещу България* [ГК], № 22457/16, § 179, 2 февруари 2021 г.). Всяка еволюция в тези правила също трябва да бъде взета предвид (вж. *Demir u Baykara*, цитирано по-горе, § 68, и *Al-Saadoon u Mufdhi срещу Обединеното кралство*, № 61498/08, §§ 115-20, ЕСПЧ 2010 г.). Друг момент, който трябва да бъде взет предвид, е как тези международни правила се тълкуват от съответните органи (вж. *Demir u Baykara*, цитирано по-горе, § 85; *Bayatyan срещу Армения* [ГК], № 23459/03, § 102, ЕСПЧ 2011 г.; и *Федотова и други срещу Русия*, № 40792/10 и две други, § 176, 13 юли 2021 г.). Съдът вече е постановил, по-специално, че трябва да тълкува член 4 от Конвенцията в светлината на Конвенцията за борба с трафика на хора и че при това трябва да се ръководи от начина, по който тази конвенция е била тълкувана от GRETA — експертния орган, отговорен за наблюдението върху изпълнението на тази конвенция (вж. *Chowdury и други*, § 104, и *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, § 150, и двете цитирани по-горе). Естествено, когато се позовава на разпоредбите на други международни инструменти, Съдът не се стреми да провери спазването им като такива; той разглежда делото по Конвенцията или протоколите към нея (вж. по аналогия *Tānase*, цитирано по-горе, § 176 в края).

165. Третият постулат е, че когато тълкува Конвенцията или протоколите към нея, Съдът може да вземе предвид развитието на вътрешните правни системи, което показва единен или общ подход или развиващ се консенсус между договарящите страни в дадена област (вж. сред много други източници, *Marckx срещу Белгия*, 13 юни 1979 г., § 41,

Серия А № 31; *Smith u Grady срещу Обединеното кралство*, №№ 33985/96 и 33986/96, § 104, ЕСПЧ 1999-VI, и *Унгарски хелзинкски комитет (Magyar Helsinki Bizottság) срещу Унгария* [ГК], № 18030/11, § 138, 8 ноември 2016 г.).

(ii) Тълкуване, произтичащо от предмета и целта на член 4

166. Ясно е, че позитивните задължения, произтичащи от член 4 от Конвенцията, могат да обхванат начина, по който вътрешното право регулира определени въпроси (вж. параграф 159 по-горе). Що се отнася по-конкретно до вътрешното право, уреждащо претендирането и присъждането на обезщетения за вреди, Съдът вече е имал повод да постанови, че фактът, че не е възможно (съгласно съответните вътрешни правила) да се предявяват иски за обезщетения за определени видове вреди, е в нарушение на член 2 от Конвенцията (вж. *Movsesyan срещу Армения*, № 27524/09, §§ 72-74, 16 ноември 2017 г.; *Sarishvili-Bolkvadze срещу Грузия*, № 58240/08, §§ 94-97, 19 юли 2018 г.; и *Ваньо Тодоров срещу България*, № 31434/15, §§ 56-67, 21 юли 2020 г.). Не е от решаващо значение, че текстът на член 4 мълчи по въпроса дали той установява позитивно задължение да се даде възможност на жертвите да съдят трафикантите си за пропуснати доходи; такова задължение не е изрично уредено и в член 2, а конкретни задължения — например да се плати или да се направи възможно да се търси обезщетение — отдавна са разчетени в други разпоредби, които също така мълчат по тези въпроси (вж. *James u други срещу Обединеното кралство*, 21 февруари 1986 г., § 54, Серия А № 98, където Съдът постановява, че член 1 от Протокол № 1, макар и „да не съдържа нищо по въпроса“, по принцип изисква обезщетение, разумно свързано със стойността на имота, когато този имот се отнема в обществена полза, и *Keenan срещу Обединеното кралство*, № 27229/95, § 130, ЕСПЧ 2001-III, където Съдът постановява, че член 13 от Конвенцията — който подобно не предвижда изрично обезщетение, за разлика от член 5 § 5 от Конвенцията — по принцип изисква обезщетение за неимуществени вреди, произтичащи от нарушение на член 2 или 3 от Конвенцията).

167. Съществуват убедителни аргументи в полза на тълкуването на член 4 по същия начин, както на член 2 от Конвенцията.

168. Заедно с членове 2 и 3, член 4 утвърждава една от основните ценности на демократичните общества, съставляващи Съвета на Европа (вж. цитираните по-горе дела *Siliadin*, § 82; *Rantsev*, § 283; и *C.N. срещу Обединеното кралство*, § 65), а трафикът на хора (който застрашава достойнството и основните свободи на своите жертви) е несъвместим с тези ценности, както са изложени в Конвенцията (вж. цитираните по-горе дела *Rantsev*, § 282; *Chowdury u други*, § 93; *V.C.L. u A.N. срещу Обединеното кралство*, § 161; и *Zoletic u други*, § 153). Освен това отдавна е прието, че задълженията на договарящите страни по член 4

във връзка с трафика на хора трябва да се ръководят от всеобхватния подход, изискван съгласно Протокола от Палермо и Конвенцията за борба с трафика на хора, и че само комбинация от мерки (включително мерки за защита на жертвите на трафик) може да бъде ефективна в това отношение (вж. цитираните по-горе дела *Rantsev*, § 285; *L.E. срещу Гърция*, § 65; *Chowdury и други*, § 87; и *T.I. и други срещу Гърция*, § 135). Съдът също така отбелязва, че спектърът от гаранции във вътрешното право трябва да бъде достатъчен, за да осигури ефективна защита на правата на жертвите на трафик (вж. *Rantsev*, цитирано по-горе, § 284). Делата по член 4 понастоящем обикновено са свързани със спазването на позитивните задължения, произтичащи от него (вж. *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 304). Поради това е още по-важно тези позитивни задължения да се тълкуват по такъв начин, че да осигуряват ефективна защита на правата, залегнали в член 4.

169. Досега практиката на Съда, свързана с противодействията, следващи трафика на хора, е съсредоточена върху разследването и наказанието. Въпреки че са от съществено значение за възпирането, тези мерки не могат да заличат материалните вреди, понесени от жертвите на трафик, които вече са настъпили, нито практически да подпомогнат възстановяването им от преживяното.

170. Всъщност неотдавнашното дело *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство* (цитирано по-горе, §§ 159-83) подчертава, макар и от различна гледна точка, необходимостта от защита на жертвите на трафик *post factum*. Това дело се отнася до наказателното преследване на жертви на трафик; Съдът установява, че такова преследване може да бъде проблематично в някои ситуации, поради това, че може да бъде в ущърб на тяхното възстановяване, да създаде пречка за тяхната реинтеграция в обществото и да възпрепятства достъпа им до подкрепата и услугите, предвидени в Конвенцията за борба с трафика на хора. Аналогична аргументация е залегнала в основата на частта от предходното решение по делото *J. и други срещу Австрия* (№ 58216/12, §§ 110-11, 17 януари 2017 г.), свързана с това дали жалбоподателите са били надлежно разпознати и подкрепени като жертви на трафик.

171. Подобни съображения се прилагат по отношение на предоставянето на обезщетение на жертвите на трафик — особено по отношение на пропуснатите ползи. Възможността те да търсят обезщетение за пропуснати ползи, особено за удържани от трафикантите им доходи, би представлявала едно от средствата за гарантиране на пълно възстановяване (*restitutio in integrum*) на тези жертви чрез компенсиране на пълния размер на претърпените от тях вреди. Освен това то би допринесло в значителна степен (като им предостави финансови средства да изградят наново живота си) за запазване на достойнството им, за подпомагане на възстановяването им

и за намаляване на риска отново да станат жертва на трафиканти. Следователно това не може да се разглежда като второстепенно съображение; то трябва да се счита за съществена част от интегрирания отговор на държавата на трафика, изискван съгласно член 4 от Конвенцията. Освен това обезщетението на жертвата следва да бъде първостепенно съображение от гледна точка на правата на човека.

172. Вярно е, че това е само един от аспектите на отговора на държавата на проблема с трафика и че други мерки, по-специално тези в областта на наказателното и понякога имиграционното право, също са неразделна част от него. Но всички тези мерки се допълват — дори от гледна точка на необходимостта от възпиране на трафика, който често (ако не винаги) се извършва с цел финансова изгода. Даването на възможност на пострадалите да възстановят пропуснатите ползи от трафикантите си би допринесло донякъде за това трафикантите да не могат да се възползват от дивидентите на своите престъпления, като по този начин се намалят икономическите стимули за извършване на престъпления, свързани с трафика. Всъщност в последно време тенденцията в правоприлагането като цяло е вниманието да се насочва не само към личността на престъпниците, но и към постъпленията от техните престъпления, а след това те да се използват (поне частично) за обезщетяване на пострадалите. Това може също така да намали тежестта върху публичните финанси, които понякога се използват за подпомагане на възстановяването на жертвите на трафик. Освен това то може да даде на жертвите допълнителен стимул да се разкрият и да изобличат трафика на хора, като по този начин се увеличат шансовете трафикантите на хора да бъдат подведени под отговорност и по този начин да се предотвратят бъдещи случаи на трафик.

173. Предвид гореизложеното, както и на факта, че трафикът на хора като глобално явление се е увеличил значително през последните години (вж. *Rantsev*, цитирано по-горе, § 278), може да се заключи, че член 4 от Конвенцията, тълкуван в светлината на неговия предмет и цел и по начин, който прави гаранциите му практични и ефективни, установява положително задължение за договарящите страни да осигурят възможност на жертвите на трафик да търсят обезщетение от техните трафиканти по отношение на пропуснатите ползи.

(iii) Намира ли това тълкуване опора в съответните международни инструменти?

174. Горното заключение се подкрепя от съответните международни инструменти. Тези инструменти установяват общопризнати международни стандарти, които могат да бъдат мощен аргумент за тълкуване в Конвенцията на права или задължения, които не са изрично упоменати в нейния текст (вж. делата *Харакчиев и Толумов срещу България*, №№ 15018/11 и 61199/12, § 264, ЕСПЧ 2014 г. (извадки), във

връзка с член 3 от Конвенцията; и *Saunders срещу Обединеното кралство*, 17 декември 1996 г., § 68, *Доклади за присъди и решения* 1996-VI, и *Ibrahim и други срещу Обединеното кралство* [ГК], №№ 50541/08 и 3 други, §§ 271-72, 13 септември 2016 г., във връзка с член 6 от Конвенцията).

175. Както Протоколът от Палермо (член 6 § 6), така и Конвенцията за борба с трафика на хора (член 15 § 3), които са в сила по отношение на всички четиридесет и шест договарящи страни, установяват общо задължение да се даде възможност на жертвите на трафик да търсят обезщетение. Втората конвенция, която предхожда първата с пет години, съдържа по-прецизни формулировки („трябва да уредят... правото ... на обезщетение“, за разлика от „предлага възможност за получаване на обезщетение за претърпени вреди“). Тя също така уточнява, че обезщетението трябва да бъде „от извършителите“ — въпрос, който е развит и в обяснителния доклад към Конвенцията за борба с трафика на хора (вж. параграфи 67 и 76—77 по-горе; а също и *Chowdury и други*, цитирано по-горе, § 126). Правото на обезщетение е гарантирано и от член 14 § 13 от Конвенцията на АСЕАН срещу трафика на хора, особено на жени и деца (вж. параграф 82 по-горе). Правото на обезщетение по член 6 § 6 от Протокола от Палермо, чиято формулировка е доста обща, се разглежда като включващо обезщетение от трафикантите за пропуснати ползи; от органите в системата на ООН Общото събрание, Съветът по правата на човека и Комитетът за премахване на дискриминацията срещу жените призовават държавите да дадат възможност на жертвите на трафик да получат обезщетение за претърпените вреди (по-специално от извършителите), като дори се говори за „обратно заплащане“ и „пропуснат доход и дължими възнаграждения“ (вж. параграфи 69—75 по-горе). От своя страна GRETA е категорична в своето становище като трета страна по настоящото дело (вж. параграф 144 по-горе), както и в доклада си за Франция, споменат в параграф 94 по-горе, че правото на обезщетение по член 15 § 3 от Конвенцията за борба с трафика на хора включва също така правото на обезщетение спрямо трафикантите по отношение на пропуснати ползи. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа също препоръчва, че извършителите на престъпления трябва да заплащат обезщетение на жертвите на трафик (вж. параграф 80 по-горе) и, в по-общ план, възстановяването на правата и достойнството на жертвите да остане в центъра на действията, предприети по отношение на трафика (вж. параграф 81 по-горе).

(iv) *Намира ли това тълкуване подкрепа в общия подход или в развиващата се консенсус между договарящите страни?*

176. Информацията, с която разполага Съдът (вж. параграфи 83—120 по-горе), показва, че през последните години се наблюдава

тенденция, най-силно изразена в Съединените американски щати и Канада, но също така и в някои договарящи страни — Австрия, Белгия, Дания, Франция, Германия, Нидерландия, Норвегия и Обединеното кралство — да се даде възможност на жертвите на трафик да претендират от трафикантите си постъпленията, които последните са реализирали, експлоатирайки ги. В други договарящи страни въпросът изглежда не е бил разглеждан изрично (в съдебната практика или по друг начин), но е важно, че освен България и може би Малта (въпреки че информацията по отношение на Малта изглежда донякъде противоречива — вж. параграфи 100 и 143 по-горе), няма индикации, че правото на някоя друга договаряща страна по принцип препятства такива искове (вж., за сравнение *Marckx*, § 41, и *Ваньо Тодоров*, § 62, и двете цитирани по-горе). Освен това въпросът е възникнал в България единствено във връзка с доходи, свързани с трафик с цел сексуална експлоатация, а не с доходи, реализирани при други сценарии на трафик. Всичко това дава допълнителна подкрепа на тълкуването, прието в параграф 173 по-горе.

(v) *Заключение*

177. Горезиложените съображения, взети в тяхната съвкупност, водят до заключението, че член 4 от Конвенцията действително установява позитивно задължение за договарящите страни да дадат възможност на жертвите на трафик на хора да претендират обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи. Това задължение укрепва защитата на правата, които вече са залегнали в този член в светлината на съвременните реалности (вж. по аналогия, *Golder срещу Обединеното кралство*, 21 февруари 1975 г., § 36, Серия А № 18) и привежда тази защита в съответствие с все по-високите стандарти, изисквани в тази област (вж. по аналогия, *Siliadin*, цитирано по-горе, §§ 121 и 148), и с променения социален контекст, в който този член сега трябва да се прилага (вж. по аналогия, *H.F. и други срещу Франция* [ГК], №№ 24384/19 и 44234/20, § 210, 14 септември 2022 г.).

178. От това следва, че начинът, по който българските съдилища са разгледали иска на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди срещу X във връзка с доходите, които той, както се твърди, е отнел от нея, подлежи на разглеждане по член 4 от Конвенцията.

с) В нарушение на това позитивно задължение ли е отхвърлянето на иска на жалбоподателката за обезщетение за имуществени вреди срещу X?

179. Следващият въпрос е дали отхвърлянето на иска на жалбоподателката за обезщетение за пропуснати ползи срещу X е в нарушение на позитивното задължение, посочено в горния параграф 177. Този въпрос трябва да бъде разгледан в светлината на общите принципи, от които се ръководи Съдът, когато проверява дали

РЕШЕНИЕ КРАЧУНОВА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

дадена договаряща страна е спазила позитивните си задължения по Конвенцията или протоколите към нея.

(i) *Общи принципи относно задължението на държавите да спазват позитивните задължения*

180. Откакто е признал, че някои разпоредби на Конвенцията и протоколите към нея могат да доведат до позитивни задължения (дори ако тези задължения не са изрично посочени в тези разпоредби), Съдът приема, че договарящите страни обикновено имат известен избор по отношение на начина, по който изпълняват тези задължения, и свобода на преценка във връзка с това (вж. като цяло *Marckx*, цитирано по-горе, § 31; *X и Y срещу Нидерландия*, 26 март 1985 г., §§ 23-24, Серия А № 91; и *Rees срещу Обединеното кралство*, 17 октомври 1986 г., § 35, Серия А № 106; вж. също, конкретно във връзка с член 2 от Конвенцията, *Önerildiz срещу Турция* [ГК], №. 48939/99, § 107, ЕСПЧ 2004-ХІІ; *Lambert и други срещу Франция* [ГК], № 46043/14, §§ 144-48, ЕСПЧ 2015 г.; и *Nicolae Virgiliu Tănase срещу Румъния* [ГК], № 41720/13, § 169, 25 юни 2019 г.; и, във връзка с член 3 от Конвенцията, *Vinter и други срещу Обединеното кралство* [ГК], № 66069/09 и 2 други, §§ 105 и 120, ЕСПЧ 2013 г. (извлечения), и *Харакчиев и Толумов*, цитирано по-горе, §§ 246, буква б) и 265).

181. Съдът взема предвид тази свобода на преценка, както и местните обстоятелства и културни възприятия, когато решава, във връзка с член 3 от Конвенцията, дали националното наказателно право осигурява адекватна защита срещу изнасилване; той обаче съпоставя тези съображения със съвременните стандарти и тенденции (вж. *М.Ч. срещу България*, цитирано по-горе, §§ 154-66).

182. Когато преценява дали държавата ответник е изпълнила позитивно задължение от вида на установеното в настоящия случай, Съдът взема предвид свободата на преценка, с която се ползва тази държава по отношение на средствата за изпълнение, и дали аргументите, изтъкнати от националните власти, за това, че са действали по начина, по който са действали при обстоятелствата по делото, са били разумни и пропорционални (вж. например *Станеви срещу България*, № 56352/14, §§ 54, 62 и 66, 30 май 2023 г., по отношение на позитивното задължение по член 2 от Конвенцията да бъде присъдено обезщетение за смърт на близък роднина).

(ii) *Прилагане на тези принципи*

183. Българските съдилища отхвърлят иска на жалбоподателката срещу X по отношение на пропуснати ползи на две основания: че тя е получила тези приходи чрез проституция, което противоречи на а) чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс и б) добрите нрави (вж. параграфи 29 и 32 по-горе).

184. Що се отнася до първото основание, по принцип може да се приеме, че националните съдилища могат да откажат правна защита на лице, което иска да си върне доходи, получени чрез престъпно поведение, и по този начин да откажат да насърчават такова поведение. В светлината на практика на българските съдилища по чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс по отношение на проституцията (вж. параграфи 43—44 по-горе), може също така да се приеме, че към съответния момент в България, въпреки известни колебания от страна на националните съдилища, е можело приходите от проституция да бъдат приети за незаконни при определени условия.

185. В този случай обаче анализът не може да спре дотук.

186. На първо място, нито един орган в нито един момент не приема, че поведението на жалбоподателката разкрива всички елементи от състава на престъплението по чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс. Тя никога не е била разследвана или наказателно преследвана за такова престъпление, а всяко такова преследване потенциално би било в противоречие с позитивното задължение да не се преследват жертви на трафик при някои обстоятелства, посочени в делото *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство* (цитирано по-горе, §§ 158-59), като се има предвид, че X я е принудил да се занимава с извършване на платени сексуални услуги. Това поражда очевидни проблеми с внушението, направено от Софийския градски съд, в производство, което не е водено срещу жалбоподателката, че тя е виновна за престъпление по чл. 329 ал. 1 (вж. по аналогия, *Farzaliyev срещу Азербайджан*, № 29620/07, §§ 66-67, 28 май 2020 г.).

187. На второ място, чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс се основава, както признават самите български власти, на остарели обществени нагласи и политически съображения, останали от тоталитарния комунистически режим, и е несъвместим с конституционната рамка, основана на върховенството на закона и на зачитането на правата на човека (вж. параграфи 47—48 по-горе; за сравнение вж. също така *Йорданови срещу България*, № 11157/11, § 77, 3 септември 2020 г.). Именно поради тази причина през септември 2022 г. българският Конституционен съд обявява тази разпоредба за противоконституционна (вж. параграф 49 по-горе). Този съд отбелязва, че настоящата тенденция в европейското и международното право (а също и в България) е проституцията да се разглежда не като осъдително поведение от страна на лицата, които я упражняват, а като форма на тяхната експлоатация от други лица и като нарушение на техните човешки права. По-нататък той заявява, че чл. 329 ал. 1 на практика позволява известно облекчаване на онези, които експлоатират проституцията, тъй като се солидаризира с посланията им към жертвите да чакат от държавата наказания, а не подкрепя, докато възприемането на проституцията като форма на експлоатация би ориентирало

наказателната репресия към онези, които се занимават с такава експлоатация, и би дало възможност на жертвите ѝ да потърсят и получат помощ (вж. параграф 49 в края по-горе).

188. Предвид горепосочените съображения това първо основание за отхвърляне на иска на жалбоподателката — че той се отнася до приходи, получени в нарушение на чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс — не може да се приеме за достатъчно в този случай.

189. Мотивите на българския Конституционен съд са относими и към второто посочено основание за отхвърляне на иска на жалбоподателката — че начинът, по който тя е получила доходите, които иска да ѝ бъдат възстановени от X, е бил неморален.

190. Опасенията, основани на морални съображения, трябва да бъдат взети предвид в такава чувствителна област като проституцията, към която се подхожда по различен начин в различните правни системи в зависимост от разбирането на съответното общество за нея (вж. параграф 81 по-горе и делото *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 298). При това начинът, по който националното право подхожда към различните аспекти на проблема, трябва да бъде последователен и да позволява да бъдат взети предвид адекватно явяващите се различни легитимни интереси (вж. по аналогия *A, B и C срещу Ирландия* [ГК], № 25579/05, § 249, ЕСПЧ 2010 г.). Освен това, както се отбелязва от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, правата на човека следва да бъдат основен критерий при разработването и прилагането на политики по отношение на проституцията и трафика на хора (вж. параграф 81 в края по-горе). В светлината на коментарите на Конституционния съд относно начина, по който трябва да се подхожда към проституцията — коментари, които отразяват становищата, направени пред този съд от главния прокурор и министъра на правосъдието на България (вж. параграфи 47 в края и 48 в края по-горе) — е трудно да се приеме, че решение, с което се разпорежда на X да върне на жалбоподателката доходите, които ѝ е отнел, би се считало в България за накърняване на морала, независимо от факта, че тези доходи са били спечелени чрез проституция.

191. В тази връзка не бива да се забравя, че жалбоподателката не е искала пряко или непряко да получи изпълнение или обезщетение по договор за извършване на сексуални услуги, нито да се възползва от поведение, което е практикувала свободно, без никаква принуда. Тя претендира приходите, задържани от нейния трафикант, които приходи произтичат от незаконната ѝ експлоатация - принудителна проституция и с които трафикантът ѝ се е обогатил неоснователно. Всъщност жалбоподателката се старее да подчертае, че оплакването ѝ не се отнася до доброволно извършване на сексуални услуги, а до експлоатация за целите на принудителна проституция (вж. параграф 138 по-горе) — която, както е признато от Съда, е несъвместима с човешкото

достойнство (вж. *V.T. срещу Франция*, № 37194/02, § 25, 11 септември 2007 г., и *S.M. срещу Хърватия*, цитирано по-горе, § 299).

192. Следователно настоящото дело не касае въпроса дали договорите за сексуални услуги трябва да бъдат признати като правно валидни сами по себе си — въпрос, по който изглежда съществува значително сближаване в Европа, въпреки че в по-голямата част от правните системи той очевидно не е бил пряко проверяван в съдебни спорове (вж. параграф 121 по-горе). В по-общ план делото не засяга и въпроса дали Конвенцията не допуска проституцията или някои нейни аспекти да бъдат обявени за незаконни.⁴ Анализът тук се ограничава до това дали установеното в параграф 177 по-горе позитивно задължение да се даде възможност на жертвите на трафик да претендират обезщетение от трафикантите си за пропуснати ползи може в този случай да бъде избегнато на основание, че въпросните ползи са били получени по неморален начин. С оглед на значителния акцент, поставен върху правата на жертвите на трафик в международните актове (вж. параграф 175 по-горе), както и в производството пред българския Конституционен съд, и на мотивите, изложени от този съд, не може да се приеме, че простото позоваване на „неморалния“ характер на доходите на жалбоподателката представлява достатъчно основание за неизпълнение на това задължение.

193. Но дори и да съществуваха разумни причини от обществен интерес за отхвърляне на иск за непозволено увреждане, свързан с доходи, получени чрез проституция (например може да се твърди, че уважаването на такъв иск може да се разглежда като оправдаване на проституцията или да насърчи хора я практикуват), в настоящия случай тези причини се изправят пред противодействащия и несъмнено убедителен обществен интерес срещу трафика на хора и в полза на защитата на жертвите му (вж. параграф 109 по-горе), на която не само Съдът, но и самите български власти очевидно отдават голямо значение (вж. параграфи 47—49 по-горе).

194. Не изглежда жалбоподателката да е имала други начини да търси обезщетение за доходите, за които се твърди, че са отнети от X, или равностойно обезщетение.

195. По-специално, нищо не подсказва, че ако жалбоподателката от самото начало е предявила такъв иск в самостоятелно гражданско производство срещу X, тя би имала по-големи шансове за успех (вж. параграфи 54, 55 и 122 по-горе).

4. Този въпрос е повдигнат по делото *M.A. и други срещу Франция* (№ 63664/19 и 4 други), в което лица, предлагащи сексуални услуги срещу заплащане, се оплакват, че криминализирането на купуването на такива услуги във Франция нарушава правата им по членове 2, 3 и 8 от Конвенцията. През юни 2023 г. тези жалби са обявени за допустими, и към момента делото висящо (вж. *M.A. и други срещу Франция* (реш.), № 63664/19 и 4 други, § 12, 27 юни 2023 г.).

196. Не изглежда също така, че жалбоподателката би могла да поиска и да получи такова обезщетение чрез общата схема за обезщетяване на пострадалите от престъпления. Този режим предвижда обезщетение за пропуснати ползи, но ограничава вида на доказателствата, чрез които те могат да бъдат доказани (като очевидно основното схващане е, че приходите трябва да произтичат от законен източник, несвързан с въпросното престъпление — вж. параграф 59 по-горе). Жалбоподателката е разполагала с една година след окончателното решение по наказателното производство срещу X през декември 2017 г., в която да поиска обезщетение по тази схема, и, както е отбелязано по-горе, по това време приходите от проституция все още са разглеждани като противоречащи на чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс. Освен това обезщетението по тази схема е ограничено до 10 000 лева (5 113 евро) на заявител (вж. параграф 59 по-горе), докато искът на жалбоподателката е за значително по-висока сума (вж. параграфи 18 и 25 по-горе).

197. От това следва, че решението за отхвърляне на иска на жалбоподателката срещу X за пропуснати ползи не изглежда като постигащо справедлив баланс между нейните права по член 4 от Конвенцията и интересите на обществото, независимо от свободата на преценка на държавата ответник.

198. Следователно е налице нарушение на тази разпоредба.

II. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

199. Член 41 от Конвенцията гласи:

„Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Висококодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна.“

A. Имуществени вреди

1. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея

200. Жалбоподателката претендира 22 500 български лева (BGN) (11 504 евро —EUR) за имуществени вреди, като отбелязва, че това е размерът на отхвърления иск, който е предявила срещу X по отношение на пропуснати ползи. В допълнителното становище, подадено след като българският Конституционен съд обявява чл. 329 ал. 1 от българския Наказателен кодекс за противоконституционен (вж. параграф 49 по-горе), жалбоподателката твърди, че би било невъзможно делото срещу X да бъде възобновено в съответствие с констатацията на Съда за нарушение на член 4 от Конвенцията, тъй като преписката по делото

скоро ще бъде унищожена поради предстоящото изтичане на срока, през който по закон тя трябва да бъде съхранявана.

201. Правителството твърди, че претенцията е недоказана, като се има предвид, че в производството срещу X не са били представени никакви други доказателства, освен твърденията на жалбоподателката, относно общия размер на приходите ѝ от извършване на сексуални услуги, и като се има предвид, че българските съдилища не са направили никакви констатации по въпроса колко е спечелила жалбоподателката. Освен това през въпросния период X е покривал разходите за издръжка на жалбоподателката и ѝ е давал джобни пари.

2. Преценката на Съда

202. Няма място за спекулации относно въпроса дали ако българските съдилища бяха установили, че искът срещу X за пропуснати ползи има солидно правно основание, тези съдилища щяха да разгледат иска по фактите — по-специално по отношение на конкретната сума, която жалбоподателката претендира. Следователно Съдът не е убеден, че е налице достатъчно пряка причинно-следствена връзка между установеното по делото нарушение на член 4 от Конвенцията и имуществените вреди, за които се твърди, че са претърпени от жалбоподателката — сумата на нейния иск срещу X. Поради това той отхвърля иска.

203. Независимо от това, с оглед на естеството на нарушението, възобновяването на вътрешното производство и повторното разглеждане на делото на национално равнище по принцип би представлявало подходящо средство за отстраняване на имуществените последици от нарушението (виж, по аналогия, *Beeler срещу Швейцария* [ГК], № 78630/12, § 121, 11 октомври 2002 г., и *Тодоров и други срещу България*, № 50705/11 и 6 други, § 321, 13 юли 2021 г.). Българското законодателство предвижда възможност за възобновяване на делото след установяване на нарушение на Конвенцията от Съда, а унищожаването на преписката по делото поради изтичане на срока, през който по закон тя е трябвало да бъде съхранявана, очевидно не е пречка за възобновяване на въпросното дело (вж. параграф 66 по-горе).

В. Неимуществени вреди

3. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея

204. Жалбоподателката претендира 10 000 евро за неимуществени вреди. Според нея тази сума съответства на естеството на нарушението.

205. Правителството твърди, че предвид естеството на нарушението, претенцията на жалбоподателката е прекомерна. Трафикът на хора, на

който тя е станала жертва, е бил разследван ефективно и искът ѝ за обезщетение за неимуществени вреди срещу X във връзка с този трафик е бил изцяло уважен.

2. Преценката на Съда

206. Жалбоподателката сигурно е изпитала известно психическо страдание поради отхвърлянето на иска ѝ за обезщетение срещу X за пропуснати ползи. Произнасяйки се по справедливост, както изисква член 41 от Конвенцията, и вземайки предвид по-специално естеството на нарушението (вж., по аналогия, *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, цитирано по-горе, § 219), Съдът присъжда на жалбоподателката 6 000 евро плюс данъците, които могат да бъдат начислени върху тази сума.

С. Разходи и разноски

1. Претенцията на жалбоподателката и коментарите на правителството по нея

207. Жалбоподателката претендира или 5 700 евро, или 5 800 евро EUR (искът ѝ съдържа противоречива формулировка) във връзка с възнаграждението, които тя заявява, че е начислено от нейния адвокат за двадесет и шест часа работа във връзка с производството срещу X и тридесет и един часа работа във връзка с производството пред Съда, по 100 евро на час по отношение и на двете. В подкрепа на искането си жалбоподателката представя договор за процесуално представителство от 28 декември 2017 г., сключен между нея и адвоката ѝ във връзка с производството пред Съда, както и справка за отработено време. Съгласно условията на договора адвокатът претендира изплащане на възнаграждението си само след като (и доколкото) то бъде разрешено от Съда, и няма право на никакво възнаграждение, ако жалбата бъде обявена за недопустима или ако не се стигне до установяване на нарушение. Жалбоподателката отправя искане всяко възнаграждение по тази точка да бъде изплатено директно на нейния адвокат.

208. Правителството отбелязва, че договорът за процесуално представителство е бил изготвен едва след приключването на производството срещу X, и на тази основа поставя под въпрос дали адвокатските хонорари са били действително начислени. Освен това счита, че почасовата ставка, начислена от адвоката на жалбоподателката, е прекомерна.

2. Преценката на Съда

209. Разходите и разноските могат да бъдат присъдени съгласно член 41 от Конвенцията, ако се установи, че те са били действително и

необходимо начислени и са разумни по отношение на размера. Адвокатските хонорари са били действително начислени, ако жалбоподателката или ги е платила, или е длъжна да ги плати (вж. сред много други източници, *Merabishvili*, цитирано по-горе, § 371).

210. В този случай представеният от жалбоподателката договор не се отнася до никакви адвокатски хонорари, направени във връзка с наказателното производство срещу Х. Въпреки че жалбоподателката е била представлявана от един и същ адвокат както в това производство, така и в производството пред Съда, договорът се отнася само до последното. В тази връзка от известно значение е и фактът, че договорът е изготвен след приключването на наказателното производство срещу Х (вж. параграфи 32 и 207 по-горе). Следователно няма основание да се приеме, че жалбоподателката е платила или е понесла разходи за адвокатски хонорари, направени във връзка с това производство. Следователно тази част от иска ѝ трябва да бъде отхвърлена.

211. За разлика от това, представените от жалбоподателката договор за процесуално представителство и справка за отработено време са достатъчни, за да докажат, че тя действително е понесла разходи за адвокатски хонорари във връзка с производството пред Съда. Възнаграждение, дължимо по договор под условие — какъвто е договорът между жалбоподателката и нейния адвокат — се счита за действително начислено, ако този договор е изпълним в съответната юрисдикция, какъвто е случаят в България (вж. *Merabishvili*, § 371, цитирано по-горе, и *Иванова и Черкезов срещу България*, № 46577/15, § 89, 21 април 2016 г.). Не възниква съмнение относно необходимостта от начисляване на това възнаграждение.

212. Възнаграждението е разумно и по отношение на неговия размер. Почасовата ставка, начислена от адвоката на жалбоподателката (100 евро), е същата като тази, начислена и приета за разумна в скорошни дела срещу България със сходно ниво на сложност (вж. *Будинова и Чапразов срещу България*, № 12567/13, §§ 104 и 108, 16 февруари 2021 г.; *Бехар и Гутман срещу България*, № 29335/13, §§ 115 и 120, 16 февруари 2021 г.; и *Й и други срещу България*, № 9077/18, § 144, 22 март 2022 г.). Предвид степента на трудност на въпросите, поставени от делото, и съдържанието на становищата, направени от името на жалбоподателката, броят на заявените часове (тридесет и един) също е разумен.

213. От това следва, че на жалбоподателката следва да се присъди сумата от 3 100 евро, плюс евентуално дължимия данък, за адвокатско възнаграждение във връзка с производството пред Съда.

214. Както моли жалбоподателката, тази сума следва да бъде изплатена директно по банковата сметка на нейния адвокат, г-жа Н. Добрева.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Присъединява* възражението на Правителството, че жалбата по член 4 от Конвенцията е несъвместима *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията към разглеждането по съществото, и го отхвърля;
2. *Обявява* жалбата за допустима;
3. *Постановява*, че е налице нарушение на член 4 от Конвенцията;
4. *Постановява*,
 - а) държавата — ответник да заплати на жалбоподателката, в рамките на три месеца от датата, на която решението стане окончателно в съответствие с член 44 § 2 от Конвенцията, следните суми, които да бъдат конвертирани във валутата на държавата — ответник по обменния курс, приложим към датата на изплащане:
 - (i) 6 000 EUR (шест хиляди евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени, за неимуществени вреди
 - (ii) 3 100 EUR (три хиляди и сто евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат начислени на жалбоподателката, да бъдат платени директно по банковата сметка на нейния адвокат, г-жа Н. Добрева, за разходи и разноски;
 - б) че от изтичането на горепосочените три месеца до плащането се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер, равен на пределния лихвен процент по заеми на Европейската централна банка през периода на закъснение плюс три процентни пункта;
5. *Отхвърля* иска на жалбоподателката за справедливо обезщетение в останалата му част.

Изготвено на английски език и оповестено писмено на 28 ноември 2023 г., в съответствие с Правило 77 алинеи 2 и 3 от Правилника на Съда.

Олга Чернишова
Заместник-секретар

Пере Пастор Виланова
Председател